

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עידה"ק ירושלים תובב"א

ליל ב' דסוכות תשכ"ז

ובל ישראל ישישו פהלל ובשמחה, פחג הספות

- טעם שנקבע זמן התחלת שמחת בית השואבה בליל ב' דסוכות
- למה דייקא יצחק אבינו ילמד זכות לעתיד • ברמב"ן האוינו: הצלת ישראל עבור הכבוד שמים השייך רק על ידם • זוהר הק': מאן דצלי צלותיה, בעי לפרשא מלוי כדקא יאות, ולא יסתים מלה • בתוספות: לפעמים צריך לעשות מצוה שהוא גדולה מן העבירה שבה, רק צריך לחקנו כעין תענית חלום בשבת • זרע קודש: ושב ה' אלוקה את שבותך, על ידי תשובתך יעשה גם הקב"ה תשובה • תשובה מהני רק בבית דין שלמעלה, אבל בבית דין שלמטה אי אפשר להבחין אם הוא מפנימיות הלב • על ידי הגלויות ויצר הרע יהיה לעתיד לימוד זכות גדול על ישראל • ביאור הפסוק בסוף דניאל: ובעת ההיא יעמד מיכאל, ופירש"י, שישתתק מללמוד זכות • לעתיד לבוא ילמד הקב"ה בעצמו זכות על ישראל •

בלשון הקודש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ה לפ"ק

• ברכת מזל טוב •

הר"ד יואל וועבערמאן הי"ו (ב"ר נחמי צבי)
לאירוסים בתו - עב"ג החתן חיים זאנוויל נ"י
בן הר"ר יואל ישראל וזיין הי"ו (ב"ר נשע)

• וְהֵם יַעֲלוּ לְזִכְרוֹן •

הרב הקדוש נחל נובע מקור חכמה
רבי נחמן ב"ר שמחה זצ"ל מברסלב
יומא דהילולא י"ח תשרי (אושפיא דמשה) תקע"א
זכותו ינן עלינו ועל כל ישראל

הרה"ח המפואר, איש חי רב פעלים, מרחם על הבריות,
מתלמיד רביה"ק וי"ע

רבי חיים ע"ה רייזמאן
ב"ר יודא הלוי ז"ל
נפטר י"ד תשרי (ערב סוכות) תשע"ה

הרה"ח הישיש, האריך בתפלה, ובאמירת תהלים שפך נפשו
בכל יום, אהב מצות ודרך לקיימן, עסק תמיד בצדקה וחסד
וביקור חולים, והיה דבוק בריב"ה"ק וי"ע ובמשנתו

רבי שמואל אברהם ז"ל ברייער
ב"ר יעקב קאפל ז"ל - נפטר י"ד תשרי (ערב סוכות) תשפ"ג
ולע"ג יעקב שלום ב"ר מרדכי ז"ל

הרה"ח ואיש המעש, גדול בתורה ומופלג בירא, בקי בש"ס
ופוסקים, פעל הרבה להרמת קרן התורה, למד אצל רביה"ק
וי"ע בעיר ארשוואו, והסתופף הרבה בצל צדיקי וגאוני הדור

רבי אברהם יוסף ז"ל צינק
בן הגה"ח ר' ישראל (שו"ב) ז"ל

נפטר י"ח תשרי ב' דחוד"מ סוכות (אושפיא דמשה) תשנ"ו

הרה"ח זקן ונשוא פנים, אהוב על הבריות, מעוטיר במדות
נשגבות, יגע בתורה בשקידה רבה, וקיים מצות בוראו ברנש,
גמל חסד בגופו ומאודו, והסתופף בצל רביה"ק וי"ע

רבי אלי' בצלאל ז"ל שרייבער
בן הרה"ח ר' יעקב ז"ל

נפטר י"ז תשרי א' דחוד"מ סוכות (אושפיא דיעקב) תשפ"א

אשה יראת ה' חכמה וצנועה

בנתה ביתה במסורת אבותיה באמונה פשוטה

מרת מרים ליבא ע"ה פערלמוטטער
בת הרה"ג ר' יחזקאל שרגא זצ"ל הי"ד דומ"ץ האלאש

אשת הרה"ח רבי שלום אברהם אביש שליט"א
מוציא לאור קונטרסי 'קול רבינו הקדוש'
נפטרה י"ד תשרי (ערב סוכות) תשפ"ד

הרה"ח הישיש, משכים ומעריב בקביעות לתורה ולתפלה,
אהוב ונחמד על הבריות וקבלם כמכר פנים יפות

רבי ישראל שלום ז"ל נאלדבערגער
בהר"ר חיים צבי ז"ל

נפטר י"ט תשרי (אושפיא דאדרה) תשע"ה

השתדלו ותרבה תחייה עבור האברך החשוב
אלטר אפרים מנחם בן בתיה שאמש
אב של שמונה ילדים חוקק לרחמי שמים
השט"ח יחלה לו רפואה שלימה מן השמים

הרה"ח רבי
משה אפרים
ב"ר ארי' ז"ל
הערשקאוויטש

א

קושיות ודקדוקים בענין אושפיזא דיצחק

קושיא א

בפייט למערבית^א (ליל ב' דסוכות), רוזנים נוסדו יחד מרב אנה, וכל ישראל ישישו בהלל ובשמחה, בחג הסוכות.

א) וצריך ביאור להבין על מה היא הכוונה באומרו רוזנים נוסדו יחד מרב אנה. וגם להבין קישור הדברים בזה, עם המשך החרוז וכל ישראל ישישו בהלל ובשמחה, דאינו מובן מה ענין זה לזה.

ב

קושיא ב

ב) גם יש להבין מה שקבעו חכמינו ז"ל^ב זמן התחלת שמחת בית השואבה בליל ב' דסוכות, שהוא אושפיזא דיצחק. שהלא מדתו של יצחק היא מדת גבורה ופחד, ואם כן לכאורה עת חרדה הוא.

וידוע מדברי מרן האר"י ז"ל^ג בענין התקיעות בראש השנה, שיש לזהר שלא להזכיר ולעורר מדת יצחק לבדו, מפני שהוא יום דין, ויצחק מדתו גבורה, וצריך לזהר שלא להגביר כח הדין חס ושלום.

וכמו כן בכאן, כיון שמדת יצחק הוא גבורה ודין, אם כן לשמחה מה זו עושה.

ג

קושיא ג

ג) וכמן כן יש להבין ענין שם יצחק דמורה על שמחה, וכמו שנאמר בו (וירא כא, ו) ותאמר שרה צחק עשה לי אלקים כל השמע יצחק לי. ובתרגום אונקלוס, חדן עבד לי ה' וכו'. ולכאורה מה מקום לריבוי שמחה, בשעה שירדה מדת הדין לעולם, ולמה נקרא שמו בלשון כזה.

ד

קושיא ד

ובבראשית רבה פרשת וירא (נג, ח) דרשו על זה הפסוק ותאמר שרה צחק עשה לי אלקים, דבשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה, והרבה חולים נתרפאו. ורבי לוי אמר הוסיפו על המאורות, נאמר כאן עשה, צחק עשה לי אלקים, ונאמר להלן (בראשית א, טז) ויעש אלקים את שני המארת הגדלים.

^א ואצל רבינו נהגו לומר פיוטים אלו בשעת הסעודה, וכמנהג כמה צדיקים. ועיין בזה בזמירות דברי יואל (אות שלד, ובהערות שם).

^ב כמבואר במשנה סוכה (פרק ה, משנה א-ד): החליל חמשה וששה. זהו החליל של בית השואבה, שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב. אמרו, כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו. במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים, ומתקנין שם תקן גדול וכו'. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן, ואומרים לפנייהן דברי שירות ותשבחות וכו'.

^ג עיין בזה בפרי עין חיים (שער השופר, פרק ד), ושער הכוונות (דרושי ר"ה), ובשל"ה הק' (מסכת ראש השנה, פרק תורה אור), ועוד.

^ד וראה עוד בזה להלן בהדרוש (אות נד).

(ד) וצריך ביאור הכוונה במה שאמר ר' לוי הוסיפו על המאורות, שהרי החמה והלבנה והכוכבים כבר היו קיימים ועומדים מעת בריאת העולם, ומה הוסיפו עכשיו על המאורות בעת לידת יצחק אבינו.

ה

קושיא ה-ו

עוד איתא בבראשית רבה פרשת תולדות (סג, א) על הפסוק וְאַלֶּה תוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם (תולדות כה, יט), זה שאמר הכתוב (משלי כג, כד) גִּיל יְגִיל אָבִי צָדִיק וְיוֹלֵד חָכָם יִשְׁמַח בּוֹ, גילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד וכו'.

(ה) וצריך ביאור מה זה גילה אחר גילה ושמחה אחר שמחה, דלכאורה היה כאן רק גילה אחת שנולד יצחק.

(ו) וגם להבין למה דרשו כן בלידת יצחק דוקא ולא בלידת אברהם אבינו ויעקב אבינו ושאר צדיקים. ומה גם דמדתו של יצחק היא פחד וגבורה, ומה ענין לשמחה וגילה יתירה על ידי לידתו של יצחק דוקא.

ז

הקדמה לקושיא ז-א

והנה איתא בגמרא שבת^ה, מאי דכתיב (ישעי' סג, טז) כִּי אֵתָה אֲבִינוּ, כִּי אֲבִרְהָם לֹא יָדָעֵנוּ, וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִפְרְנוּ, אֵתָה ה' אֲבִינוּ גִּאֲלָנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ, לעתיד לבא יאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, בניך חטאו לי. ואומר לו רבונו של עולם ימחו על קדושת שְׁמֶךָ, וכן יעקב יאמר כן. אבל יצחק יאמר, רבונו של עולם אם אתה סובל את כולן מוטב, ואם לאו פִּלְגָא עָלֵי וּפְלִגָא עָלֶיךָ וכו'. פתחו ואמרו כִּי אֵתָה אֲבִינוּ, אמר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי, קלסו להקדוש ברוך הוא וכו', מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים אֵתָה ה' אֲבִינוּ גִּאֲלָנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ.

ז

קושיא ז

(ז) והנה כל רואה יפלא, דהאין אפשר שאברהם אבינו ויעקב אבינו יפסקו את

^ה בגמרא שבת (טז): אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, מאי דכתיב (ישעי' סג, טז) כִּי אֵתָה אֲבִינוּ כִּי אֲבִרְהָם לֹא יָדָעֵנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִפְרְנוּ אֵתָה ה' אֲבִינוּ גִּאֲלָנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ, לעתיד לבא יאמר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו לי, אמר לפניו רבונו של עולם ימחו על קדושת שְׁמֶךָ [פירש"י: הואיל שחטאו, ויתקדש שְׁמֶךָ בעולם כשתעשה דין בעובדין על דברין]. אמר, אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עלייהו, אמר ליה בניך חטאו, אמר לפניו רבונו של עולם ימחו על קדושת שְׁמֶךָ. אמר, לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. ○ אמר לו ליעקב בניך חטאו לי, אמר לפניו רבונו של עולם כְּנִי וְלֹא בְנִיךָ, בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בְּנֵי בְכָרִי (שמות ד, כב) נְשִׂיָה גְלוּי לִפְנֵיךָ שְׁהֵן עֲתִידִין לומר לפניך בְּסִינִי נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע, לקבל עולך מאהבה כבנים, עכשיו כְּנִי וְלֹא בְנִיךָ. ועוד, כמה חטאו, כמה שנותיו של אדם, שבנים שנה, דל עשרין דלא ענשת עלייהו [שכן מצינו בדור המדבר שלא ענש הקדוש ברוך הוא אלא מעשרים שנה ומעלה, דכתיב (שלא יד, טז) בַּמִּדְבָּר הָיָה יְפֹלֵי פְגִרְכֶּם וְגו' מִכֵּן עֲשִׂיתִי שָׁנָה וּמַעֲלָה אֲשֶׁר הָלִיתֶם עָלַי, פשו להו חמשין. דל עשרין וחמשה דלילותא, פשו להו עשרין וחמשה. דל תרתי סרי וּפְלִגָא דְצִלוּי וּמִכֵּל וּדְבִית הַכֶּסֶף, פשו להו תרתי סרי וּפְלִגָא. אם אתה סובל את כולם מוטב, ואם לאו פִּלְגָא עָלֵי וּפְלִגָא עָלֶיךָ. ואם תמצא לומר כולם עלי, הא קריבית נפשי קמך. ○ פתחו ואמרו כִּי אֵתָה אֲבִינוּ [כנגד יצחק אמרו, והוא אמר להם הראו כנגד הקב"ה שהוא אביכם], אמר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי, קלסו להקדוש ברוך הוא, ומחוי להו יצחק הקדוש ברוך הוא בענייניהו, מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים אֵתָה ה' אֲבִינוּ גִּאֲלָנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ.

הדין על ישראל ויאמרו ימחו על קדושת שמך, ולא ימליצו טוב על בניהם ולהתפלל עליהם להצילם ביום דין¹.

ח
תיריון המהרש"א – על קושיא ז

והמהרש"א ז"ל כתב², שיש במשמעות דבריהם שני פנים, לטובה או לרעה חס ושלוש. אם לרעה שימחו ח"ו ישראל בקידוש שמך. ואם לטובה שימחו עונותיהם בקידוש שמך, כמו שכתוב (תהלים עט, ט) וְכִפֹּר עַל חַטָּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ. והם כיוונו על דרך הטובה. עד כאן תוכן דבריו ז"ל.

ט
מה שעדיין קשה לתיריון מהרש"א

אמנם עדיין הקושיא במקומה עומדת, כי אין מבורר במשמעות דבריהם שלשון ימחו קאי על עונותיהם, והיה להם לבקש רחמים בלשון המבורר לטובה. וכדאיתא בזוהר הקדוש פרשת וישלח (דף קסט.) שלמדו מתפלת יעקב אבינו [בעצמו] שצריך להתפלל בלשון מבורר.

וז"ל הזוהר שם, הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֶשָׂו כִּי יֵרָא אֶנְכִּי אִתּוֹ פֶּן יָבֵא וְהַפְּנִי אִם עַל בָּנִים (וישלח לב, יב). מִכָּאן, מֵאֵן דְּצִלֵּי צְלוּתִיה, דְּכַעֲנִי לְפָרְשָׁא מְלוֹי כְּדָקָא יָאוּת. הַצִּילֵנִי נָא, וְאִי תִימָא דְהָא (כבר) שְׁזַבְתָּ לִּי מִלְכָּן, [לזה התפלל] מִיַּד אָחִי. וְאִי תִימָא [דהלא] קָרִיבִין אוֹחְרָנִין סְתָם 'אֶחֱיָן' אֶקְרוּן, [לזה התפלל] מִיַּד עֶשָׂו. מֵאִי טַעְמָא, בְּגִין לְפָרְשָׁא מְלָה כְּדָקָא יָאוּת. וְאִי תִימָא אֲנָא אֲמַאי אֶצְטְרִיךְ, כִּי יֵרָא אֶנְכִּי אִתּוֹ פֶּן יָבֵא וְהַפְּנִי. בְּגִין לְאַשְׁתְּמוּדְעָא מְלָה לְעִילָא וּלְפָרְשָׁא לֵה כְּדָקָא יָאוּת, וְלֹא יִסְתֵּים מְלָה, עכ"ל³.

ואם כן לתיריון מהרש"א עדיין יוקשה מדוע יבקשו האבות רחמים בלשון המשתמע לתרי אנפין ויש במשמעותו גם לרעה ח"ו.

קושיא ח

ח) וכן צריך ביאור לעומת זה, למה דייקא יצחק אבינו שמדתו מדת גבורה ודין, הוא שפיר יבקש עליהם רחמים בטענה זו דְּפִלְגָא עָלֵי וּפְלִגָא עָלֶה, מה שלא ישיבו כן אברהם ויעקב.

¹ ועיין בשל"ה הק' פרשת וירא (דרוש הר המוריה, אות יט) שהביא קושיא זו וז"ל: ורבים שואלים, הלא הסברא הוא להיפך, כי אברהם מדת החסד, ויצחק הוא מדת הדין, ויעקב כלול מחסד ודין, ואם כן איך אמר שיתגלגל הטוב האמתי על ידי יצחק. [נעניין שם מה שמפרש בזה לפי דרכו].

² במהרש"א (שבת סט): אָתָּה ה' אָבִינוּ גָאֲלָנוּ וגו'. מדרכתיב בסיפא דקרא אָתָּה ה' אָבִינוּ וגו', משמע ליה כי אָתָּה אָבִינוּ דרישא דקרא, דלא כתיב ביה ה' כמו שכתוב בסיפא דקרא, לא קאי אהקב"ה, אלא על יצחק קאי. ולא על אברהם ויעקב, דהא עליהם קאמר [אברהם] לא יָדַעְנוּ, [וישאל] לא יִכְיֶדְנוּ. ו משום שאמר אברהם ימחו על קדושת שמך, ויש במשמעות זה שני פנים האחד לטובה והשני לרעה, אם לרעה שימחו ח"ו ישראל בקידוש שמך, ואם לטובה שימחו 'עונותיהם' בקדוש שמך, כמו שכתוב וְכִפֹּר עַל חַטָּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ. וכן יעקב השיב בלשון הזה ימחו על קידוש שמך, שיש להסתפק במשמעו אם לטובה ואם לרעה, ועל כן אמרו לא בסבי טעמא כ"ו, דאין להכריע בדבריהם לא טעם ולא עצה, אם כוונתם לטובת ישראל או לרעה ח"ו. והיינו דלא ידענו ולא הכרנו, כוונתם אם שימחו ישראל ח"ו ואם שימחו עונותיהם.

³ והטעם בזה עיין בישמח משה (פרשת במדבר) וז"ל: דהלא מלאכי השרת המכניסים התפלה, אינם יודעים המחשבות, לכך ראוי לבאר היטב בלשון וכפה התפילה, דאם לא כן אין נזקקין לה, כמו בלשון ארמי. ומשום זה איתא באמת בספרים (נור הקודש על ב"ר מד, י) ובזוהר דראוי לפרש ולבאר היטיב התפלה.

יא
תירון התפארת שלמה – על קושיא ח

ובספר הקדוש תפארת שלמה כתב^ט, דלפי שמחמת פחדו של יצחק [מלברך את יעקב בעניני עולם הזה, פן יִשְׁמַן ויִבְכֶּט] היה לַעֲשׂוֹ שליטה על ישראל [בזמן הגלות], כאשר בירך אותו עַל חֶרֶבְךָ תִּחְיֶה (תולדות כז, מ), לכן לעתיד כאשר יבוא עת לחננה יהיה הוא סניגור בעד ישראל להוציא לאור משפטינו, כי הוא היה הגורם לכל כובד הגלות.

ובזה מפרש שם לשון הפייטן (בזמר קל מסתתר) פֶּחַד יִצְחָק מִשְׁפָּטֵינוּ הָאִירָה, רצה לומר דעל ידי מדת פחד יִצְחָק יהיה מִשְׁפָּטֵינוּ הָאִירָה, ויחיש פדות נפשינו, עכ"ד ודפח"ח.

יב
מה שעדיין קשה לתירון התפארת שלמה

אולם עדיין צריך אנו למודעי למה לא יתפללו עליהם גם אברהם שמדתו מדת החסד, ויעקב שמדתו גם כן כוללת חסד ורחמים כידוע. ואף באם הם לא גרמו עליהם עול הגלות, מכל מקום אין זה טעם למנוע מלהתפלל עליהם, ואכתי יש להבין מאי עדיף יצחק אבינו מאברהם ויעקב אשר כל עיקר מדתם הוא חסד ורחמים^י.

יג
ישוב קושיא ח – ממה שאמרתי כבר^{יא}

וכבר אמרתי^{יב} ליישב בזה על פי דברי הנזר הקודש^{יג}, והישמח משה^{יד}, דרך מי שנכנס בגדר הספק להיות נתפס עמהם בעונם, הוא שיוכל להגן עליהם ולהצילם.

^ט בתפארת שלמה על המועדים (דרושי סוכות): פֶּחַד יִצְחָק מִשְׁפָּטֵינוּ הָאִירָה. הנ"ל על פי מאמר הגמרא (שבת פט:) [בפסוק] אָבְרָהָם לֹא יָדְעָנוּ ויִשְׂרָאֵל לֹא יָפִידָנוּ, כי הגאולה העתידה במהרה בימינו יהיה על ידי יצחק אבינו [שהוא] יעמוד לעזרתנו. ◦ הענין בזה, כי צריך להתכונן בדבר זה מפני מה היה רצונו של יצחק לברך דוקא את עֲשׂוֹ, ולא ליעקב. הענין הוא כי יצחק הוא בחינת גבורה, והיה מפחד לברך את יעקב בעניני עולם הזה, פן יִשְׁמַן ויִבְכֶּט (האזינו לב, טו). לולי כי רבקה אמנו התכוננה בזה כי גם השפעות עולם הזה נצרך לעבודת הבורא, לבל יבצר מיעקב כל טוב. (תולדות כח, ב) יָגִיעַ כְּפִידָּךְ וגו' אֲשֶׁרְךָ נְטוּב לך, אשריך בעולם הזה, למען ייטב לך לעולם הבא (אבות ו, ד). ◦ אך מחמת פחדו של יצחק, זכה עֲשׂוֹ להיות לו שליטה על בני ישראל כאשר ברך אותו עַל חֶרֶבְךָ תִּחְיֶה (תולדות כז, מ). לכן לעתיד כאשר יבא עַת לְחִנָּה, הוא יהיה סניגור בעד ישראל להוציא לאור משפטינו, כי הוא היה הגורם לכל כובד הגלות. ◦ וזה שאומרים פֶּחַד יִצְחָק, כמו שנאמר (ויצא לא, מב) ופֶּחַד יִצְחָק הָיָה לִי. מִשְׁפָּטֵנוּ הָאִירָה, ויחוש פדות נפשנו, אמן.

^י ולפי המשך הדרוש דלהלן, יובן שפיר גם תירון התפארת שלמה.

^{יא} ויש בזה גם הקדמה לישוב קושיא יא (באופן שני), וכדלהלן באות נו.

^{יב} בליל ב' דסוכות תרצ"ו (נרפס בדברי יואל לסוכות, אות נד). ובלייל ב' דסוכות תשט"ז (נרפס בחידושי תורה תשט"ז, ובלשון קדשו קונטרס רפד).

^{יג} שביאר דברי חזו"ל בגמרא תענית (כא): בְּסוּרָא הָיָה דְּבִרְתָּא [פירש"י: דְּבִרְ], בְּשִׁיבּוּתָהּ [בשכנותו] דְּרַב לָא הָיָה דְּבִרְתָּא, סְבִיר מִינֵיהּ מְשׁוּם זְכוּתָהּ דְּרַב דְּנָפִישׁ, אֵיתְחַזִּי לָהּ בְּחִלְמָא [להנך אינשי דסברי משום זכותיה דרב הוא] רב דְּנָפִישׁא זְכוּתָהּ טוֹבָא הָא מִילָתָא זוּטָרָא הָיָה לָרַב [נס זה קטן הוא לפי גדולת רב], אֱלָא מְשׁוּם הָהוּא גְבָרָא דְּשִׁייל מָרָא וְזִבְלִיא לְקַבְרָהּ [מָרָא, פוּשִׁי"ר בלע"ז (שאַוועל), זִבְלִיא, פִּלִּיא בלע"ז (כעין רַחַת, להוליד עפר החפירה). ומשום זכותיה דקבורה מדדו בו מדה כנגד מדה]. ◦ בְּדִרְוֹקָתָהּ הָיָה דְּלִיקָתָא, וּבְשִׁבּוּתָהּ דְּרַב הוּנָא לָא הָיָה דְּלִיקָתָא, סְבִיר מִינֵיהּ בְּזָכוּתָא דְּרַב הוּנָא דְּנָפִישׁ, אֵיתְחַזִּי לָהּ בְּחִלְמָא הָא זוּטָרָא הוּא לָרַב הוּנָא, אֱלָא מְשׁוּם הָהִיא אֲתָתָא דְּמִחְמָמַת תַּנּוּרָא [מערב שבת לערב שבת] וּמִשְׁלִילָא לְשִׁיבּוּתָהּ [ומשאילתו לשכנותיה לאחר שהסיקו משלה, לפיכך נמדדת השכר בה במדה].

ועל זה כתב בנזר הקודש (על ב"ר מט, יד): ואמנם הענין מבורר על פי מה שכתב בשערי אורה (שער ו, ד"ה והנני) ובעשרה מאמרות, הטעם על מה שהצדיק מגין על אנשי מקומו, אף כי היה מן הראוי שִׁנְפֹּשׁ הַחוּטָא

ועל כן רק יצחק אבינו יכול להצילם, דעל ידי מדתו שהוא דין הַקָּשָׁה, הרי אף האבות הקדושים נתונים בדין ונכנסין לגדר הספק, ועל כן חזו לאצטרופי עמהם שיגן עליהם זכותם. מה שאין כן אברהם ויעקב שעל פי מידתם אין נכנסין לגדר הספק כלל, ועל כן אין בידם להציל כל כך. אמנם עוד לאלוק מילין לבאר עתה בזה באופן אחר.

יד

קושיא ט

(ט) גם יש לבאר עצם מליצתו של יצחק אבינו במה שיאמר פִּלְגָא עָלֵי, דלכאורה כיון שאין בו אף אפס קצהו מעוונותיהן, אם כן האריך יתכן להשתתף עמהם כדי להגן בעדם. וכיצד יתכן ליקח על עצמו העוונות של זולתו, ומה טענה היא זו פִּלְגָא עָלֵי.

טו

קושיא י

(י) ויותר פלא הוא מה שאמר עוד ופִּלְגָא עָלֵךְ, דכביכול אצל הבורא יתברך ודאי לא יתכן כלל איזה השתתפות בחלק עוונותיהם.

טז

קושיא יא

(יא) ועוד קשה דבמדרש בראשית רבה פרשת תולדות (ט, טז) על הפסוק וְהָיָה כְּאִשְׁרֵי תַרְיֵד וגו' (תולדות כז, מ) דרשו להאי קרא דמייתי בגמרא איפכא, דאיתא שם וז"ל, אמר רבי יוסי בר חלפתא, אִם רְאִיתָ אֶחָיִךְ פּוֹרֵק עוֹלָה שֶׁל תוֹרָה מֵעָלָיו, גָּזַר עָלָיו שְׁמַדִּים

תְּמוֹת (יחזקאל יח, ד) וְצִדִּיק בְּאִמּוֹנָתוֹ יִחְיֶה (חבקוק ב, ד), שבאמת אין זה אלא מפני הצלת הצדיקים, לכל יספו עמהם בעוונות, וכדאמרין משניתנה רשות למשחית וכו', ולכן לפעמים זכותם גורם לעכב הפורענות לגמרי. ואם כן מהאי טעמא אף צדיקי ניבלי לצדיקים דסדום, כדלקמן (סימן יח), היו ראויים להגין על המקום, אף על פי שבודאי אין להם זכות כל כך, ודי להם להפקיע את עצמם, דמ"מ כיון דעכ"פ ראויים להציל את עצמם, עבור זה מצילים גם אחרים, לכל יסופו גם הם בעוונם, וכדאמרין משניתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע. אלא דודאי אין זה אלא בהיותם עמהם בתוך העיר, אבל בהיותם חוץ לעיר שאין כח המשחית פוגע בהם כלל, ממילא אינם ראויים להגין על בני העיר. ונעיי"ש עוד מה שהאריך בזה, והובא דבריו לקמן בתוך לשון היש"מ].

י" בישמח משה ריש פרשת נח: ונראה לי דהנה הנזר הקודש כתב על הא דגרסינן בפרק ג' דתענית וכו'. והקשה מהרש"א (תענית שם) מאי קאמר רב נפיש זכותיה, אדרבה כי נפיש זכותיה פשיטא דראוי להגן, דבכלל מאתים מנה (כבא קמא עד.). ותרין הרב הנ"ל, ותורין דבריו, דיש שני מיני הגנה, א' שהצדיק מגין בזכותו על הרשעים, ב' שהקב"ה מציל הרשעים כדי שלא יספה גם הצדיק, דכיון שניתן רשות למשחית אין מבחין בין טוב לרע (שם ט). והנה הבחינה הראשונה יתכן לצדיקים גמורים, דזכותם מגין, אבל רק לאותן שלא נתמלא סאתם, אבל אם כבר נתמלא סאתם אין מועיל להם זכות הצדיק. ובחינה השנית היא דוקא לצדיקים שאינם גמורים, דשייך בהו הך דמשניתן רשות למשחית אינו מבחין. אבל בצדיקים גמורים דלא שייך בהו הך דמשניתן רשות וכו', כדגרסינן בפרק קמא דעבודה זרה (ד.) כתיב (וירא יח, כה) חָלְלָה לָךְ לְהָמִית צִדִּיק עִם רָשָׁע, וכתיב (יחזקאל כא, ט) וְהִכְרַתִּי צִדִּיק וְרָשָׁע, לא קשיא כאן בצדיק גמור, כאן בצדיק שאינו גמור, כלומר בצדיק גמור אף משניתן רשות למשחית הוא מבחין בו, אם כן לפי זה לא שייך בו בחינה השנית. ולפי זה במקום שנתמלא סאתם שאין זכות הצדיק מועיל להם, ואינם נצולים אלא עבור הצלת הצדיק עצמו לכל יספה גם הוא בעונם, ממילא הא ליתא אלא בצדיק שאינו גמור ולא בצדיק גמור, דאיהו בלא הכי ניצל. והיינו דקא מתחזי בחלמא דהא מילתא לא הוי משום דרב נפיש זכותיה, ולא שייך גביה הך משניתן רשות וכו', ואי משום הגנת זכות, הא מילתא זוטרתיה היא לגבי דרב להגן על השכונה, דהיה מגין על כל העיר. אלא ודאי דנתמלא סאתם ולא מהני הגנת זכות, אלא הא מילתא הוי משום צדיק אחרינא דלא נפיש זכותיה, דבצדיק שאינו גמור אמרין משניתן רשות למשחית וכו', ומהאי טעמא מגין עליהם מפני הצלת עצמו, עד כאן דבריו. ופְּשָׁתִּים וְשֶׁשׁ מְשִׁיב דְּכָרִים נִכְחָסִים (משלי כד, כו).

וְאַתָּה שׁוֹלֵט בוֹ, הֲדָא הוּא דְכָתִיב כִּי אֲתָה אָבִינוּ כִּי אֲבָרְהָם לֹא יִדְעָנוּ וַיִּשְׂרָאֵל לֹא יִכְיָרְנוּ, וַיִּצְחָק הֵיכָן הוּא, מִי שֶׁהוּא אוֹמֵר לוֹ גָּזֵר עָלָיו שְׁמָדִים אֶת מִתְכִּיפּוֹ לְאַבּוֹת [בְּחַמְיָה].

ופירש שם ברש"י על המדרש, ה"ה"ד כִּי אֲבָרְהָם לֹא יִדְעָנוּ וַיִּשְׂרָאֵל לֹא יִכְיָרְנוּ. וַיִּצְחָק לֹא נֹאמַר בוֹ, לִפִּי שֶׁלֹּא דִּי שֶׁלֹּא בִיקֵשׁ עֲלֵינוּ רַחֲמִים, אֲלֵא שֶׁאִמְרָ לְגִזּוֹר עֲלֵינוּ גִזְרֹת, וּלְפִיכֵךְ לֹא הִזְכִּירוֹ אוֹתוֹ עִם הָאֲבּוֹת.

יז

וּכְמוֹ כֵּן אָמְרוּ ז"ל גַּם בַּגְמָרָא גּוֹפִיָּה שֶׁס"ו סוּמָךְ לְמֹאמֵר דְּלַעִיל, שֶׁלַעֲתִיד לְבֹא יֹאמֵר הַקִּבֵּ"ה לְיִשְׂרָאֵל לְכוּ נָא אֲצֵל אֲבוֹתֵיכֶם וְיוֹכִיחוּ אִתְּכֶם, וַיֹּאמְרוּ אֲצֵל מִי נִלְךְ, אֲצֵל אֲבָרְהָם שֶׁאִמְרַת לוֹ יִדְעַ תְּדַע (לך טו, יג) וְלֹא בִיקֵשׁ רַחֲמִים עֲלֵינוּ, אֲצֵל יִצְחָק שֶׁבֶרַךְ אֶת עֲשׂוֹ וְהָיָה כְּאֲשֶׁר תִּרְיָד, וְלֹא בִיקֵשׁ רַחֲמִים עֲלֵינוּ וכו'.

יח

הרי מבואר מכל זה שלא ביקש יצחק רחמים עליהם, ולכאורה זה סותר למאמר הגמרא דלעיל שאמרו כי יצחק הוא יבקש עליהם רחמים ויאמר פִּלְגָא עָלֵי וּפְלִגָא עָלֶיךָ, וְנִרְאֶה לְכַאֲוֶרָה כְּפִלְגִּי אֶהְדִּיר.

וראוי לן ליישב דברי חכמים וחדותם, באופן שיהיו כל דברי חכמים קיימים.

יט

ישוב הקושיות

הקדמה לישוב קושיא ז

והנראה בביאור כל הענין, בהקדם מה שפירשתי בראש השנה"ט בדברי הפייטן (לימים נודאים) בְּאֵין מְלִיץ יוֹשֵׁר מוֹל מְגִיד פֶּשַׁע, תִּגִּיד לְיַעֲקֹב דְּבַר חֹק וּמִשְׁפָּט וכו'.

דלכאורה אינו מובן, היתכן במציאות ענין כזה שלא יהיה לישראל שום מליצים ישרים ללמד עליהם סנגוריא, והלא מיכאל הוא אֶפְטָרופֶסָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל"ו ועומד תמיד להמליץ טוב עליהם, וכן כל המלאכים הנבראים מהמצות הם ממליצים טוב בעדם, והרי אפילו ריקנין שבישראל מלאים מצות כרמון"ה. וכן האבות הקדושים,

^{טו} בגמרא שבת (שם): דרש רבא, מאי דכתיב (ישעי' א, יח) לְכוּ נָא וְנִנְחָקָה יֹאמֵר ה', לְכוּ נָא, בּוֹאוּ נָא מִיִּבְעֵי לִיָּה. יֹאמֵר ה', אָמֵר ה' מִיִּבְעֵי לִיָּה. לַעֲתִיד לְבֹא יֹאמֵר לָהֶם הַקִּבֵּ"ה לְיִשְׂרָאֵל 'לְכוּ נָא' אֲצֵל אֲבוֹתֵיכֶם וְיוֹכִיחוּ אִתְּכֶם, וַיֹּאמְרוּ לִפְנֵינוּ רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם אֲצֵל מִי נִלְךְ, אֲצֵל אֲבָרְהָם שֶׁאִמְרַת לוֹ יִדְעַ תְּדַע וְלֹא בִיקֵשׁ רַחֲמִים עֲלֵינוּ, אֲצֵל יִצְחָק שֶׁבִירַךְ אֶת עֲשׂוֹ וְהָיָה כְּאֲשֶׁר תִּרְיָד וְלֹא בִיקֵשׁ רַחֲמִים עֲלֵינוּ, אֲצֵל יַעֲקֹב שֶׁאִמְרַת לוֹ אֲנֹכִי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרֵימָה (ויגש מו, ד) וְלֹא בִקֵּשׁ רַחֲמִים עֲלֵינוּ, אֲצֵל מִי נִלְךְ, עֲכָשִׁי יֹאמֵר ה', אִמְרָ לָהֶן הַקִּבֵּ"ה הוֹאִיל וְתִלִּיתֶם עֲצֻמְכֶם בִּי, אִם יִהְיֶה חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶּג יִלְבִּינוּ (ישעי' שם).

^{טז} בדרשת ראש השנה תשכ"ז (נרפס בדברי יואל לר"ה אות ט). וכן הוא ביתר ביאור גם בדרשת ראש השנה תשי"ח (נרפס שם באות טב) עיין שם באורך, ובס"ג שבת שובת תשי"ח (בדברי יואל לשבת שובה, אות ה). ועיין בזה גם בדרשת הושענא רבה תשי"ז (לשון קדשו קונטרס קיט, אות נח), ובדברי יואל ויצא (עמוד לו).

^{יז} כן הוא בזוהר הק' (ח"ב דף נרד:). הֵאֵי מִיכָאֵל, נְהוֹרָא זְמִינָא, אֶפְטָרופֶסָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל. בְּגִין דְּכַד סִטְרָא אֲחֵרָא קָרִימָא לְאֶסְטָהָ עָלֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל, כְּדִין מִיכָאֵל טַעַן עֲמִיָּה, וְאַתְּכִיד סִיגִיורָא עָלֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל, וְאַשְׁתִּזְבֵּן מֵהָהוּא קִטְיָגוֹרָא דְמֵאֲרִי בְעָלֵי דְכָבוּ דְיִשְׂרָאֵל.

^{יח} כמבואר בגמרא חגיגה (כז:): אִמְרָ רִישׁ לְקִישׁ, אֵין אוֹר שֶׁל גִּיהֶנֶם שׁוֹלֵטת בְּפוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל, קֵל וְחוֹמֵר מִמְּזֻבַּח

וכל הצדיקים בעלמא דקשוט, כולם ממליצים טוב בעד ישראל. והאיך יצויר מציאות כזה, שלא יהיה לנו מליץ יושר כלל.

ב

ופירשתי על פי מה שכתוב בסוף דניאל^ט, ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו'. ופירש שם רש"י, שישתתק קאלם מללמד זכות על ישראל. אמנם במצודות^{כא} וכן בשאר מפרשים^{כב} פירשו להיפך, שיעמוד מיכאל לבקש רחמים עליהם.

אמנם הנה שני פירושים אלו שניהם מקורן מדברי חז"ל במדרשים. כי בשמות רבה^{כג} דרשו ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול וגו', שהוא תובע צרכיהן של ישראל ומדבר עליהם זכות. ובפתיחתא דרות רבה^{כד} דרשו להיפך, מהו יעמוד,

הזהב, מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב, כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון, דכתיב (שיר השירים ד, ג) כפלח הרמון רקתך, אל תקרי 'רקתך' אלא ריקנין שכך, על אחת כמה וכמה. (ובענין זה איתא בגמרא ברכות גו) עירובין (טז) מגילה (לו). וסנהדרין (לז).

^ט בספר דניאל (יב, א): ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך, והיתה עת צרה אשר לא נהיתה להיות גוי עד העת ההיא, ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר.

^כ ברש"י שם: ובעת ההיא יעמוד מיכאל. ישתתק כאלם, שיראה הקב"ה דן בעצמו ואומר היאך אבדא אומה גדולה כזו בשביל ישראל: והיתה עת צרה. בפמליא של מעלה, וקטיגוריא בתלמידי חכמים, בזווי ובזווי דבזווי, כמו שאמר רבותינו בהגדה בפרק אחרון של כתובות (קכ. ובסנהדרין דד): ימלט עמך. תאבד מלכות אדום וימלטו ישראל: כל הנמצא כתוב בספר. הרי זה מקרא קצר, כל הנמצא כתוב בספר זה על ידי החלומות הכתובים בו.

^{כא} במצודות דוד שם: יעמוד מיכאל. לבקש רחמים על ישראל: העומד. הרגיל לעמוד תמיד ללמד סניגוריא על ישראל: והיתה. אז תהיה עת צרה על ישראל, אשר לא נהיתה עליהם מעת היתה לגוי עד העת ההיא וכו': ובעת ההיא. כאשר יצר להם מאד, ימלט עמך, ורק כל הנמצא כתוב בספר ימלט, רצה לומר הצדיקים ויראי ה' שנאמר בהם (מלאכי ג, טז) ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' וגו'.

^{כב} באבן עזרא שם כתב: ובעת. אז בא היום והגיע העת שאמר (דניאל ט, ט), עד די קרסון רמיו ועתיק יומיו ותיב. ולא נוכל לפרש כי יעמוד מיכאל עמידה לבד הוא, רק עמד להפיל כסאות של מלכי ישמעאל, והעד, הכתוב אחריו העומד על בני עמך. וזאת הצרה תהיה על כל העולם, ולא ימלטו רק בעבור היות מיכאל השר הגדול על ישראל, על כן ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר, והם הצדיקים, וכתוב ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה'.

ובפי' המלבי"ם שם כתב: ובעת ההיא יעמוד מיכאל. כמו שבארתי למעלה, שבעת שמערכת השמים הוטבע יחייב לישראל כליון לגמרי, אז יעמוד מיכאל על פי ההשגחה הנסית שהיא למעלה מן המערכה ומשדד אותה, כי הוא מן השרים הראשונים הגבוה משרים המנהיגים המערכה. ומפרש למה יעמוד מיכאל, כי והיתה עת צרה, רצה לומר שלפי המערכה יחוייב אז עת צרה שלא היה כמותה, ולכן יוכרח מיכאל להצילם על דרך הפלא. ובעת ההיא ימלט עמך, רצה לומר הצדיקים, שעל זה כל הנמצא כתוב בספר, כמו שכתוב (ישעי' ד, ג) כל הכתוב לחיים בירושלים. או מי שיש לו זכיות, שנכתבין בספר זכרון, כמו שכתוב בסוף מלאכי (ג, יז-יט) אז נקברו יראי ה' וגו' ויכתב ספר זכרון לפניו וגו', והיו לי ליום אשר אני עשה סגלה, שהוא על עת העתיד, כמו שמפרש שם.

^{כג} בשמות רבה (יח, ה): וכשם שעשה הקב"ה בעולם הזה ביד מיכאל וגבריאל, כן לעתיד לבא יעשה על ידיהם, שנאמר (עובד"א, כא) ויעלו מושעים' בהר ציון לשפט את הר עשו, זה מיכאל וגבריאל. ורבינו הקדוש אומר זה מיכאל לעצמו, שנאמר ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך, שהוא תובע צרכיהן של ישראל ומדבר עליהם, שנאמר (זכרי' א, יב) ויען מלאך ה' ויאמר ה' צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים, ואומר (דניאל י, כא) ואין אחד מתחזק עמי כי אם מיכאל שרכם.

^{כד} ברות רבה (בפתיחה, פסקא א): רבי יוחנן פתח ואמר שמעיה עמי ואדברה (תהלים ג, ז), א"ר יוחנן אין מעדין אלא בשומע. רבי יודן ברבי סימון אמר, לשעבר היו קרויין ישראל כשאר כל האומות, סבתה ורעמה וסבתקא (נח"י, ז), מכאן ואילך אין נקראין אלא עמי, שמעיה עמי ואדברה, מאין זכיתם שתקראו עמי, מ'ואדברה, ממה שדברתם לפני בסיני ואמרתם (משפטים כז, ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. אמר רבי יוחנן, שמעיה עמי לשעבר, ואדברה לעתיד לבא, שמעיה עמי בעולם הזה, ואדברה בעולם הבא, כדי שיענה לי פתחון פה בפני שרי אומות העולם,

משתתק, אמר לו הקב"ה נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על פניי, חייך שְאִנִּי מְדַבֵּר בְּצִדְקָה וּמוֹשִׁיעַ אֶת פְּנֵי. ואם כן לכאורה שני המדרשים סותרים זה את זה, וצריך ביאור להשוות דברי חכמים.

כא

והנראה לומר בזה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, ושניהם אמת. כי לעתיד טרם התחלת הגאולה יהיה יום הדין הגדול, ויעמוד מיכאל לבקש רחמים על ישראל, כי כן מדתו תמיד להמליץ טוב על ישראל. אבל כשיראה תוקף הדין והתגברות המקטריגים, ושאין די זכותם לישראל לנצח את המקטריגים ולדחותם, יתן השם יתברך דעת למלאך מיכאל שישתתק מלהמליץ עליהם, ואז ילמד השי"ת בעצמו סניגוריא על ישראל.

וכמו שאמרו שם ברות רבה^כ שיאמר לו הקדוש ברוך הוא חַיִּיךְ שֶׁאִנִּי מְדַבֵּר בְּצִדְקָה וּמוֹשִׁיעַ אֶת פְּנֵי, באיזה צדקה, חד אמר בצדקה שעשיתם את עולמי שקבלתם את תורתו וכו', וחד אמר בצדקה שעשיתם את עצמכם שקבלתם את תורתו, שאילולי כן הייתי מכלה אתכם מן העמים. וכשיאמר הקב"ה כן, יסתתמו פיות כל המקטריגים ולא יהיה להם עוד פתחון פה.

כב

ויובן ענין זה על פי מה שכתב הרמב"ן בפרשת האזינו על הפסוק (לב, כז) אֲמַרְתִּי אֶפְאִיָּהֶם וְגו' לִוְלִי כַּעַס אוֹיֵב אֲגֹר פֶּן יִנָּכְרוּ צָרִימוּ וְגו', וזה לשונו, כי בגלותינו עתה תמה זכות אבות, ואין לנו הצלה מן העמים רק בעבור כבוד שמו, כענין שנאמר וכו' וְאַעֲשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הִחַל לַעֲיִנִּי הַגּוֹיִם וְגו' (יחזקאל כ, ט), ולכך הזכיר משה בתפלתו (שלח יד, טו-טז) וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִיעָךְ לֵאמֹר מִבְּלִתִּי יָכַלַת ה' וְגו', והשי"ת הודה לו בזה ואמר לו סִלְּחִתִּי כְּדָבְרְךָ (שם, כ).

והטעם בטענה הזאת איננו כרוצה להראות כוחו בין שונאיו, כי כל הגוים פֶּאֶיִן נִגְדוּ וְכָאֶפֶס וְתַהוּ נִחְשְׁבוּ לוֹ. אבל ה' ברא את האדם בתחתונים, שיכיר את בוראו ויודה לשמו, וְשֵׁם הַרְשׁוֹת בִּידוֹ לַהֲרַע אוֹ לַהֲטִיב, וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם, לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופירסם בהם באותות ובמופתים כי הוא אלקי האלהים ואדוני האדונים, ונודע בזה לכל העמים.

והנה אם ישוב ויאבד זכרם, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם, ואם אדם יזכיר כן, יחשבו כי היה כח מכחות המזלות והכוכבים וחלף

שעתידין לקטרגם לפני ולומר רכון העולמים אלו עובדין עבודת כוכבים ואלו עובדין עבודת כוכבים, אלו גלו עריות ואלו גלו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים, אלו יורדין לגן עדן ואלו יורדין לגיהנם. אותה שעה סניגורין של ישראל משתתק, הראה היא דתימא ובעת ההיא יעמוד מיכאל, וכי יש ישיבה למעלה וכו', ואתה אומר יעמוד, מהו יעמוד, משתתק, כמה דאת אמר (איוב לב, טז) וְהוֹחַלְתִּי כִּי לֹא יִדְבָּר 'עֲמָדוֹ' לֹא עָנּוּ עוֹד. אמר לו הקב"ה נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על פניי, חייך שאני מדבר בצדקה ומושיע את פניי. ○ באינו צדקה, ר' אלעזר ור' יוחנן, חד אמר בצדקה שעשיתם את עולמי, על שקבלתם את תורתו. שאילו לא קבלתם את תורתו הייתי מחזיר אותו לתהו ובהו, דא"ר הונא בשם ר' אחא, (תהלים עה, ד) נִמְגִּים אֶרֶץ וְכָל יִשְׁכִּיָּה (תהלים עה, ד), כבר היה העולם מתמוגג והולך, אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני וכו', ומי ביסס את העולם, אֲנִכִּי תִכְנַנְתִּי עֲמֻדָּה (שם), בזכות 'אנכי' תכנתי עמודיך סֵלָה. וחד אמר בצדקה שעשיתם את עצמכם, על שקבלתם את תורתו, שאילולי כן הייתי מכלה אתכם מן העמים. ונראה עוד להלן בהערה נה].

ועבר, והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי, שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעיס לפניו.

ועל כן ראוי מדין 'הרצון' שהיה בבריאת העולם, שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים, עכלה"ק.

כג

והיוצא מדבריו, כי באם יצויר ח"ו שאין ישראל בעולם, אי אפשר שיתקדש שמו יתברך. ועל כן בטענה זו מסתתמים פי המקטריגים למעלה, כי מי הוא מהשרי מעלה אשר לא יחוש על כבוד שמו יתברך.

ועל כן ביום הדין הגדול ישתתק מיכאל בכוונה מללמד עליהם הזכות, בכדי שעל ידי זה הקדוש ברוך הוא בעצמו ילמד עליהם סגוריא למען כבוד שמו יתברך, בטענה זו שמתקדש שמו יתברך על ידיהם, והם מקבלי ומקיימי התורה, ולכן הם ראויים להתקיים בדין ומצד המשפט.

כד

ובזה פירשתי מאמר הפייטן, באין מליץ יושר מול מגיד פשע, ולכאורה יותמה על זה כי היתכן שלא יהיה שום מליץ יושר לישראל, לזה מפרש דבריו ואומר תגיד לי עקב דבר חוק ומשפט, דהסיבה שנשתתקו המליצי יושר הוא בכדי שהקב"ה בעצמו יגיד דבר חוק ומשפט, ואז יצדקנו במשפט המלך המשפט, כי יסתמו פי כל המקטריגים וכאמור.

[עד כאן ממה שאמרתי בראש השנה].

כה

ועל דרך זה ביארת^{כה} בדברי הפסיקתא (רבתי, פרשה מד) בפסוק שובח ישאל עד ה' (הושע יד, ב), אמרו ישראל, רבוננו של עולם אם עושים אנו תשובה מי מעיד שקבלת אותנו, אמר להם הסניגור שלכם זה מיכאל, שנאמר ובעת ההיא יעמד מיכאל וגו'. אמרו אין אנו מבקשים אלא לך. אמר להם לכו ויבקשו פני, ואני מעיד עליכם. והכוונה בזה יובן היטב על פי האמור, דאף שבתחלה יאמר הקב"ה שהסניגור מיכאל ילמד סגוריא, מכל מקום ימאנו ישראל בזה ויבקשו שרק הקב"ה בעצמו יהיה המלמד עליהם סגוריא, מפני שכלפי הקב"ה לא יתייצב עוד שום נברא לקטרג עליהם.

כו

ומאותו טעם עצמו שיאמרו ישראל שאין רוצין אלא בהקב"ה, מזה הטעם גם המלאך מיכאל יעמוד וישתתק עבור טובת ישראל, בכדי שהקב"ה בעצמו ימליץ טוב עליהם, דאז יהם כל קטיגור ויצא כאור משפטם, כי מי הוא אשר לא יחוש על כבוד שמו יתברך.

^{כה} בס"ג האזינו שובח תשי"ח (ובלה"ק נדפס בדברי יואל לשבת שובה, אות ה), שחזר שם רבינו על מה שאמר בדרשת ראש השנה תשי"ח, בביאור דברי הפייטן באין מליץ יושר וכו', על דרך הנ"ל (וכדלעיל בהערה טז). והוסיף שמצא ראייה לזה בדברי הפסיקתא אלו, עיי"ש באורך.

כו

ישוב קושיא ז

ומעתה יובן מה שאמרו בגמרא כי אברהם אבינו ויעקב אבינו יאמרו ימחו על קדושת שְׁמֶךָ, כי יש בזה חכמה נפלאה ולימוד זכות גדול.

דהנה הכלל הוא דאם הסניגור מסכים להקטיגור, ישתוק הקטיגור מלקטרג עוד, ועל כן באחרית הימים כאשר יהיה גדול הקטרוג ח"ו ביום הדין הגדול, וירצה המקטרג לכלות את ישראל ח"ו בעבור פשעיהם לכל חטאתם, לכן בראות האבות הקדושים אברהם ויעקב את גודל ותוקף הקטרוג, וירצו להציל את ישראל מיד עושקיהם נפש, יסכימו לַפְנֵים עִם דברי המקטרג במה שיאמרו ימחו, אבל תלו את הדבר בתנאי שיהיה אך ורק על קדושת שְׁמֶךָ, היינו רק באופן שיוכל עדיין להיות קידוש שמו יתברך בעולם.

וממילא בטענה זו יש בה הצלה ברורה להכלל ישראל, כי אם ימחו מן העולם ויאבד זכרם ח"ו, שוב אין מציאות שיהיה קדושת שמו יתברך בעולם, וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל דאם ישוב ויאבד זכרם ח"ו לא יהיה מי שיפרסם קדושת שמו יתברך, כי רק על ידי קיומם של עם ישראל בעולם הוא שמתקדש שמו יתברך.

כז

וזהו עצה עמוקה מהאבות הקדושים, שיאמרו ימחו אבל רק בתנאי אם הוא באופן קדושת שמו יתברך בעולם, וממילא לא ימחו, כי הני מילי סתראי נינהו ואי אפשר שיתקיימו שניהם כהדדי, שמבלי ישראל אין כבוד שמים מתגלה בעולם. ועל ידי טענה זו לא יהיה עוד פתחון פה להמקטרג, כי מי הוא אשר לא יחוש על קדושת שמו יתברך, ועל ידי זה נסתלק מדת הדין ואיננו.

כח

ולאחר שנסתלק מדת הדין, שוב יהא אפשר ליצחק אבינו להצילם בכח טענתו פִּלְגָא עָלֵי וּפְלִגָא עָלָךְ. וכמו שיתבאר להלן, דכל טענתו הוא רק על ידי מדתו שהוא תוקפא דדינא, אבל אי אפשר לגלות טענה זו כל זמן שהמקטרג עומד ומשטיץ, ורק אחר שנסתלק הקטיגור על ידי תפלתן של האבות הקדושים אברהם ויעקב, אז יקח הסניגור מקומו ויבא יצחק אבינו בטענתו זו.

כ

ולפי זה מיושב הענין, כי באמת גם אברהם ויעקב בקשו עליהם רחמים, אלא דמחמת תוקף הדין הוצרכו להלביש ולהסתיר דבריהם בדרך חכמה, כדי להשתיק את המקטרג.

אלא דאף על פי כן לפי שלא היתה תפלתם תפלה מבוררת, ויש במשמעותה גם לרעה ח"ו, וכדברי מהרש"א, ולא כולם יבינו כוונת דבריהם, על כן יאמרו ישראל כי אַבְרָהָם לֹא יִדְעֵנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִפְיָנוּ, כמבואר בגמרא שם¹⁷.

¹⁷ ועיין בדרשת הושענא רבה תשכ"ז (לשון קדשו קונטרס שיא, אות סה-סז) שחזר שם רבינו על פירוש זה שאמר בכאן.

לא

ישוב קושיא ט

ועתה נבאר טענת יצחק אבינו במה שיאמר פִּלְגָא עָלֵי וּפִלְגָא עָלָךְ, דלכאורה האריך יתכן להיות שותף בחטא אם לא נגע אפילו בקצהו, וכמו שהקשינו לעיל (בקושיא ט).

לב

ואפשר לומר דהנה יצחק אבינו גָּזַר גליות ועול השעבוד על ישראל באומרו וְהָיָה פֶּאֶשֶׁר תָּרִיד, וכמבואר בדברי המדרש המובא לעיל (באות טז).
והטעם כי באמת בענין הגלות יש בו טובה גדולה לישראל, והרבה טובות יצמחו לישראל על ידי הגליות, ויש בזה הכרח עבור הגאולה. וכמו שהאריך בשל"ה הקדוש^כ, כי הגלות הוא צורך הגאולה.
וגם אי אפשר שתהיה הגאולה 'נצחיית' אלא רק על ידי תיקון הגליות ושעבוד מלכיות^{כב}.

לג

וגם כי על ידי הגליות יהיה לעתיד לימוד גְּדוּל על ישראל להצילם מתוקף הדין, כי יהיה להם פְּתָחוֹן פֶּה נגד שרי האומות והמקטריגים, כי עול המלכיות ותוקף הסטרא אחרא בכל הנסיונות העצומות שעמדו עליהם במשך שנות גלותם, הן המה היו בעוכם למונעם מלעבוד את ה' כראוי^{כט}.

^{כז} בשל"ה הקדוש (תורה אור, פרשת מסעי) האריך בענין הגליות, וכתב בתוך הדברים: אחר כך אֵלֶּה מִסְעֵי, מוֹצְאֵיהֶם לְמִסְעֵיהֶם, וּמִסְעֵיהֶם לְמוֹצְאֵיהֶם. כי גלו מארץ ישראל לחוץ לארץ, כדי שיחזרו מחוץ לארץ לארץ ישראל, ואז ארץ הנשמה תהיה כגן עדן, כי הגליות גורמים גאולה גדולה לעתיד, מחמת הזיכוי. כאשר כתבתי לעיל בפרשת בלק ובפרשת פנחס, והארכתי בדרושים של מטרות ומסעי ודברים שכתבתי בילדותי בקונטרס בפני עצמו, ותמצאם במסכת תענית שלי בענין אבילות תשעה באב, עיין בהם בארוכה, כי על כן באתי בקצרה פה, ושם עיניך תראה כנפשוך שבעך. גם גלות ישראל שפזרם הקב"ה בעולם זה היה לטובה, כביכול טוב לדידיה להקב"ה, וטוב לישראל, וכזה דאיתא במסכת פסחים (יז: א') א"ר אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל בין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים וכו'. הרי הפיזור וגירושם כעין שכתבתי בענין פיזור וגירוש אדם הראשון. ועל כן אמר מוֹצְאֵיהֶם לְמִסְעֵיהֶם, וּמִסְעֵיהֶם לְמוֹצְאֵיהֶם, כי הם מוסיפים גרים, שלעתיד יחזרו גם כן לקדושת ארץ ישראל.

ושם בשל"ה במסכת תענית (בדרוש לפרשת מטות) האריך מאוד בענינים אלו, ומסיים שם בזה"ל: זהו כלל הגליות, שהם לתכלית הגאולה, ועיקר סוד הבריאה.

^{כח} ועיין בענין זה באורך בדברי רבינו ביואל משה (ב, קי-קיט).

^{כט} וכבר האריך רבינו בענין זה בס"ג נצבים וילך תשכ"ו (שבת שקדים ר"ה תשכ"ז), וז"ל שם: [ולבאר הכתוב] וְהִיטִיבָהּ וְהִרְבָּהּ מֵאֲבֹתֶיהָ (נצבים ל, ה), [הנה] דער ירושלמי אין קידושין (דף כב). ברענגט ער אסאך מאן דאומרים פארוואס וְהִרְבָּהּ מֵאֲבֹתֶיהָ, וואָס איז דער פֶּשֶׁט. איז דאָ איין מאן דאמר זאגט, וְהִרְבָּהּ מֵאֲבֹתֶיהָ, אבותיך לא היה עליהם עול מלכיות, ואתם היה עליכם עול מלכיות, מ'האט געהאט אן עול מלכיות און מ'איז דאָךְ געבליבן אידן, דאָס איז א גרויסע זאך, אזוי זאגט דער ירושלמי. דאָס האָט געגעבן א שטיקל נחמה, וְהִרְבָּהּ אַקעגן די פריערדיגע דורות וואָס זענען נישט געגאנגען אין גלות. ○ הגם די אבות הקדושים האָבן דאָךְ אויך געהאט עול מלכיות, זיי זענען געווען כָּל יְמֵיהֶם בְּצַעַר גְּעוּעָן, אָבער שפעטער איז געווען סוֹפֵן שְׁלוֹהוּ. ○ נאָר זעט אויס [בעיקר] מיינט מען אזוי, וְהִרְבָּהּ ה' אֵלֶיךָ אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵרָשׁוּ אֲבֹתֶיךָ (נצבים שם), דאָס מיינט מען דאָךְ ער שמועסט פון ירושת הָאָרֶץ, [און] דעס דור וואָס זענען אריינגעגאנגען [במי יהושע און געהאט] ירושת הארץ דאָס ערשטע מָאָל, דעס דור האָט נישט געהאט קיין עול מִלְכִּיּוֹת, די זענען געבוירן געוואָרן אין די מדבר, און זענען געגאנגען פון משה רבינו צו יהושע, און זענען אריינגעקומען קיין ארץ ישראל. [און] די זעלבע דור וועט דאָךְ מיטקומען נעם אליהו ומשיח, זיין וועלן דאָךְ אויפשטיין [תחיית המתים תיכף בכיאת משיח, שהרי] די גרויסע צדיקים וועלן דאָךְ אויפשטיין [תיכף] ביי ביאת המשיח (מכבואר ביפה תואר על הבר' כו, ג. ובשר' רדב"ח ח"ב סימן תתלט), ס'איז נישטאָ וואָס צו רעדן, [ובפרט] דאָס גאנצע דור המדבר וועט דאָךְ זיין [ויבאצא בידו עם משה רבינו] (מכבואר בדברים רבה ב,

לד

ועל כל פנים זה ודאי כי יצחק אבינו לטב אתכוון, וכוונתו היתה רק עבור טובתן של ישראל, כי היה ההכרח כן מכמה טעמים.

אלא שמכל מקום לפי מדתו של יצחק שהוא תוקף הדין, הרי אמר לו כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, וכדכתיב (תהלים נ, ג) וּסְבִיבּוֹ נִשְׁעָרָה מֵאֵד. ועל כן נחשב זאת ליצחק אבינו לחטא בבחינת גְּרָמָא, כי סוף סוף על ידי הגליות והשעבוד באו ישראל לידי הרבה ביטול תורה ומצות, ולעבור כמה עבירות רח"ל.

לה

[ועל כן לעתיד בבואו ללמד זכות על ישראל כי הגלות שבין האומות הוא שגרמה להם לחטוא כל כך, שפיר יוכל יצחק אבינו למעון פְּלִגָּא עָלֵי, במה שגורתי אומר להיות הגלות ושעבוד מלכויות, במה שאמרתי וְהָיָה פֶּאֶשֶׁר תִּרְיָד וּפְרִקָּתָהּ עָלָיו מֵעַל צִנְאָרָה, ונמצא כאילו אני הוא שגרמתי לכל זה. אבל באמת היה באמירה זו כוונה לטובה, ואחד מהטובות הוא כדי שיוכלו ללמד זכות על ישראל כי הגלות הוא הגורם לזה, והאומות הם אשמים בדבר, אבל בני ישראל כולם קדושים הם בעצמם].

לו

ישוב קושיא י

וכמו כן מצינו ענין גְּרָמָא כזה אצל הבורא יתברך.

דנהא אמרו חכמינו ז"ל^א במה שאמר אליהו לפני הקב"ה (מלכים א' יח, לו) וְאֵתָהּ

(ט. [נאם כן לכאורה] וויאזוי, מיט וואָס אַ כַּח וועט מען מיטגיין [עמהם, הדור האחרון], אין דעם גרויסן שפלות בעוה"ר וויאזוי מ'זעה מיר אויס. [נאך] ס'איז אָבער אַ לימוד זכות דער עול מלכיות, קודם בגשמיות [מה שסבלו], און נאָך מער ברוחניות, דער שעבוד, און די כוחות פון די סטרא אחרא, די כוחות הטומאה מיט די גרויסע נסיונות פון פארשידענע מלכיות, און אז דער בורא כל עולמים העלפט [אז] מ'איז זיך מתגבר, אפילו וויפיל ס'איז, אפילו ס'איז דאָ ווייניג וואָס זענען עומד בְּנִסְיוֹן, דעם וועט מען מְצַרְף זיין פֶּאָר אַ זְכוּת, מיט דעם אינאיינעם וועט זיין וְהִרְבָּה מֵאֲבֹתֶיךָ, פונעם פריערדיגן דור.

און דער ירושלמי פירט אויס, אבותיכם נגאלו וחזרו ונשתעבדו, אבל אתם תגאלו ולא תשתעבדו עוד, [נאך] די היצטיגע גאולה וועט שוין מער נישט זיין קיין גְּלוּת. איבערדעם גייט עס אזוי שווער, דויערט [עס] אזוי לאַנג, אזוי ווי ש'שטייט דאָך (בישמה משה ס"פ שופטים). ביז דער 'שפיץ' וועט קומען גייט מען דורך אזויפיל ענינים, ווייל ס'ברויך צו זיין א גאולה 'נצחית', ס'ברויך צו זיין הרבך מֵאֲבֹתֶיךָ.

היצט קאָן מען שוין צוריק גיין [לביאור דברי רש"י בפרשת נצבים], דאָס קאָן זיין דער פֶּשֶׁט [במה שכתב רש"י] הַקְּלָלוֹת וְהִסְוִינָם מִצִּיבִים אֹתָם לִפְנֵי, זיי זענען פארן בורא כל עולמים ענק מְצִיבוֹת, אזוי ווי דער ירושלמי זאגט [שזיכו לעתיד] ווייל מ'האָט עול מִלְכִּיּוֹת, דורכן גְּלוּת וועט זיין די גְּאֻלָּה. ווי איך האָב שוין געזאָגט אסאך מאל [וואָס] דער של"ה הקדוש זאָגט (הובא לעיל) דאָס גלות איז צורך הגאולה, און אין ירושלמי זעט מען דאָך דאָ אַז דורכן גְּלוּת וועט זיין וְהִרְבָּה מֵאֲבֹתֶיךָ, ווייל מ'איז סוֹבֵל דעם עול גליות און דעם שעבוד מלכיות. און איבער 'דעם' טאקע, אַז מ'זוכט זיך נישט אַליין קיין גאולה, מ'וויל נישט אַליין אַרױם [פון גלות], בעוה"ר אזוי ווי דער כח פון די מינים מיט די אפיקורסים השם ישמרינו, [נאָך] מ'איז מִקְבֵּל דעם עול מִלְכִּיּוֹת, דאָס איז דער זְכוּת, אזוי ווי דער מדרש זאָגט (ילקוט שמעוני, בא רמו קצא) – כ'האָב שוין אסאך מאל געזאָגט – [דבכות נטרונא] דורכדעם וועט מען אויסגעלייזט ווערן, דורכן גלות, דורכדעם וועט זיין וְהִרְבָּה מֵאֲבֹתֶיךָ זאָגט דאָך דער ירושלמי. [און] די גרעסטע קְלָלוֹת וְהִסְוִינָם ליגט דאָך אינעם גלות, דאָס איז דאָך דער יסוד ושרש פון דער גאַנצער תוכחה, דאָס גלות דאָס ברענגט אַלעס, כּוֹלָהוּ אֵימָנִיּוּהוּ בְּשָׁבוּי (כבא בתרא ח:). דעם זאָגט ער [ברש"י], דורכדעם איז מ'צייכן אַתְּכֶם לִפְנֵי, וואָרן דורכדעם וועט זיין וְהִרְבָּה מֵאֲבֹתֶיךָ [שהוא בגאולה העתידה], און דעם וועט זיין א ישועה 'נצחית' [להציב אתכם לנצח] אַקעגן בורא כל עולמים. דעם וואָס ס'מוז זיין היצט, איז אַ נצחיות פֶּאֶרן בורא כל עולמים, [ממילא איז] הַקְּלָלוֹת וְהִסְוִינָם דורכדעם וועט זיין מ'צייכן אַתְּכֶם לִפְנֵי.

^ב בגמרא בבא קמא (ג.) ויבמות (קכא:).

^א בגמרא ברכות (לא: לב.): ואמר רבי אלעזר, אליהו הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר (מלכים א' יח, לו) וְאֵתָהּ הִסְבֵּת אֶת לִבָּם אֶחָדִינִית. אמר רבי שמואל בר רבי יצחק, מניין שחזר הקב"ה והודה לו לאלהיו [פירש"י: לדבריו הודה לאחר זמן, בנבואת נביאים אחרים], דכתיב וְאֶשֶׁר דִּבְרָא אִסְקָה הַצִּלְפָּה הַתְּנִדָּה אֶקְבְּצָה, וְאֶשֶׁר דִּבְרָא

הִסְבֵּת אֶת לִבָּם אַחֲרֵיכֶם, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר רַבִּי יִצְחָק, מִנֵּין שַׁחֲזַר הַקִּבֵּה וְהוֹדִה לַאֲלִיָּהוּ, דְּכַתִּיב (מִכָּה ד, ו) וְאַשֶּׁר הִרְעֵתִי, וּפִירֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁאָמַר הַקִּבֵּה אֲנִי גִרְמַתִּי לָהֶם, שֶׁבִּרְאִתִּי יִצַּר הִרְעֵתִי.

לו

וּלְכַאוּרָה הָלָא הַבּוּרָא יִתְבַּרַךְ הוּא הַמַּגִּיד מִרְאשִׁית אַחֲרִית, וְהִיָּה גִלּוּי וִידוּעַ לִפְנֵינוּ מִרָאשׁ שַׁעֲתִיד לֹמַר וְאַשֶּׁר הִרְעֵתִי עַל שֶׁבִּרְא יִצַּר הִרְעֵתִי, וְאֵם כֵּן לָמָּה בִּרְאָו. אֲלֵא דִידוּעַ מִסְפָּרִים הַקְדוּשִׁים^{לז} דְּהִיָּה הַכֹּרֵחַ שִׁיְהִיָּה יִצַּר הִרְעֵתִי בְּעוֹלָם, מִשּׁוּם דִּישׁ בּו צוּרָה גְדוֹלָה גַם לְעִבְדוֹת הַבּוּרָא בְּרוּךְ הוּא, כִּי עַל יְדֵי זֶה יִגְדַּל מַעֲלַת עֲבוֹדַת הָאָדָם עַל יְדֵי טוֹב בַּחֲרִיתוֹ, וְאֵלְמָלָא הִיצַר הִרְעֵתִי הָאָדָם כִּאֲחָד מִן הַמַּלְאָכִים מִבְּלִי נִטְיָה לִרְעָה כֻּלָּל, וְעִיקָר רְצוֹנוֹ יִתְבַּרַךְ בְּבִרְיַת הָאָדָם הִיָּה דִּיִּיקָא כְּאוֹפֵן כּוֹזֵה שֶׁהָאָדָם הוּא שִׁיתְגַּבֵּר עַל נִטְיָת הִרְעֵתִי וְלִדְחוּתוֹ מֵעָלִיו. וְכִדְאִיתָא בְּזוּהַר הַקְדוּשִׁים^{לח} דְּאִצְטְרִיךְ יִצַּר הִרְעֵתִי לְעוֹלָם מִמְטָרָא לְעוֹלָם, דְּאֵלְמָלָא יִצַּר הִרְעֵתִי אֶפְסָר חֲדוּתָא דְשִׁמְעָתָא לֹא הוּא.

לח

וְנִמְצָא שִׁישׁ טוֹבָה גְדוֹלָה גַם בְּבִרְיַת יִצַּר הִרְעֵתִי. אוֹלָם לְצַד שֶׁהוּא מַחֲטִיא בְּנֵי אָדָם, לְכֵן כְּשִׁישׁ תּוֹקֵף מִדַּת הַדִּין אֵז עַל פִּי דְקִדּוּק הַדִּין נִחְשָׁב זֹאת לְבַחֲנִית גִּרְמָא אֲצִלוּ כְּכִיכּוֹל, שֶׁבִּמָּה שֶׁבִּרְא הִיצַר הִרְעֵתִי זֶה הִיָּה גִרְמָא לְהַכְשִׁיל בְּנֵי אָדָם בְּעִבְרִית, וְעַל זֶה אָמַר הַקִּבֵּה וְאַשֶּׁר הִרְעֵתִי, אֲנִי שִׁגְרַמְתִּי לָהֶם שֶׁבִּרְאִתִּי יִצַּר הִרְעֵתִי. וְזֶה גּוֹפָא הוּא לְלִמּוּד זְכוֹת גְדוֹלָה עַל יִשְׂרָאֵל^{לח}.

אֲנִי גִרְמַתִּי לָהֶם שֶׁבִּרְאִתִּי יִצַּר הִרְעֵתִי. ○ אָמַר רַבִּי חֲמַא בְּרַבִּי חֲנִינָא, אֵלְמָלָא שֶׁלֹּשׁ מִקְרָאוֹת הִלְלוּ [שְׁמַעֲדִין] שִׁישׁ בִּיד הַקִּבֵּה לְחַנּוּן יִצְרָנוּ וְלִהְיֵר יִצַּר הִרְעֵתִי מִנְּמוּטָטוּ רִגְלֵיהֶם שֶׁל שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל [נְתוּמָטוּטוּ רִגְלֵיהֶם בְּמִשְׁפָּט. אֲבָל עֲכָשְׁיוּ יֵשׁ לָנוּ פִּתְחוֹן פֶּה שֶׁהוּא גִרְמָא לָנוּ שֶׁבִּרְא יִצַּר הִרְעֵתִי], חֵד דְּכַתִּיב וְאַשֶּׁר הִרְעֵתִי, וְחֵד דְּכַתִּיב (יִרְמִי' יח, ו) הִנֵּה כַחֲמֹר בִּיד הַיִּצְרָן כֵּן אֲתָם בִּידֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְחֵד דְּכַתִּיב (יִחֲזָקְאֵל לו, כו) וְהִסְרֵתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׁרְכֶּם וְנִתַּמִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר. רַב פֶּפֶא אָמַר מִהֲכָא (שם, כז), וְאֵת רִוְחִי אֲתָן בְּקִרְבְּכֶם וְעִשִּׁיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחֻקֵּי תִלְכוּ.

^{לב} וְעִינֵין עוֹד בְּגִמְרָא סוּכָה (נב): אָמַר רַב חֲנַנְא בְּרַב אַחָא אֲמַרִי בִּי רַב, אַרְבַּעַה מִתְחַרְט עֲלֵיהֶן הַקִּבֵּה שֶׁבִּרְאָם, וְאֵלוּ הֵן, גְּלוּת, כְּשָׁדִים, וְיִשְׁמַעְעָלִים, וְיִצַּר הִרְעֵתִי. גְּלוּת, דְּכַתִּיב (יִשְׁע' נב, ה) וְעָתָה מִה לִּי פֶה נֶאֱמַר ה' כִּי לָקַח עִמִּי חֲנָם וְגו'. כְּשָׁדִים, דְּכַתִּיב (שם כג, יג) הֵן אֶרֶץ כְּשָׁדִים זֶה הָעָם לֹא יָדָע. יִשְׁמַעְעָלִים, דְּכַתִּיב (אִיוב יב, ו) יִשְׁלִי אֶהְלִים לְשָׂדִים וּבִטְחוֹת לְמַרְגִּזִּי אֵל לְאֲשֶׁר הִבִּיא אֶלּוֹךְ בִּידוּ. יִצַּר הִרְעֵתִי, דְּכַתִּיב (מִכָּה ד, ו) וְאַשֶּׁר הִרְעֵתִי. ○ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אֵלְמָלָא שֶׁלֹּשׁ מִקְרָאוֹת הִלְלוּ נְתוּמָטוּטוּ רִגְלֵיהֶם שֶׁל שׁוֹנְאֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, חֵד דְּכַתִּיב וְאַשֶּׁר הִרְעֵתִי. ○ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אֵלְמָלָא שֶׁלֹּשׁ מִקְרָאוֹת הִלְלוּ נְתוּמָטוּטוּ רִגְלֵיהֶם שֶׁל שׁוֹנְאֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, חֵד דְּכַתִּיב וְאַשֶּׁר הִרְעֵתִי וְכו' [וְהַמֶּשֶׁךְ כְּדִלְעִיל בְּגִמְרָא בְּרוּכָה].

^{לז} עִינֵין בְּזוּהַר בַּחֲבוּת הַלְבָבוֹת (עֲבוֹדַת הָאֱלֹקִים פ"ט, פִּירֵשׁוֹת פ"א, אֲהַבַת ה' פ"א), וְכֵן מִבּוּרָא בְּכִמָּה סִפְרֵי מוֹסֵר וְחִסְדוֹת.

^{לח} בְּזוּהַר ה' פִּרְשַׁת תּוֹלְדוֹת (דף קלח. בְּמִדְרַשׁ הַנִּעְלָם): רַבִּי יִצְחָק בְּרַבִּי יוֹסִי הָיָה אֲתִי מִקְפּוּטָקֵינָא לְלוּד, פָּגַע בֵּיהּ רַבִּי הִרְזָה, אָמַר לִיָּה רַבִּי יִצְחָק, תֹּאמַר דְּחִבְיָנָא חֲכִימִי מִתְנִיתָא אֲתַעְרֹו לְהָאִי עֲנִינָא, דִּיִּצַּר הִרְעֵתִי יִתְנַשֵּׁי מִן עֲלָמָא [לְעַתִּיד] וְכו'. אָמַר לִיָּה, חֲיִיד, הִבִּי אֲצִטְרִיךְ יִצַּר הִרְעֵתִי לְעוֹלָם, כְּמִטָּרָא לְעוֹלָם, דְּאֵלְמָלָא יִצַּר הִרְעֵתִי, חֲדוּתָא דְשִׁמְעָתָא לֹא לִיהוּי, אֲבָל לֹא מִנְּוֹלָה כְּקִדְמִיתָא לְמַחֲטִיא בֵּיהּ. הִיָּא הוּא דְכַתִּיב (יִשְׁע' יא, ט) לֹא יָרַעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קְדָשִׁי יְגו', אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן הוּא לְבָא דְמְדוּרִיָּה דִּיִּצַּר הִרְעֵתִי בֵּיהּ. רַבִּי אֲלִיעֶזֶר אָמַר, לְבָא טָבָא בְּנִינָא דְגּוֹפָא יִנְשָׁמָתָא, וּבְגִין כֵּן כְּתִיב (וַאֲחֵחֶן ו, ה) וְאֶהְבֵּתָ אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לִבְכָּה, דְּהוּא עֲקָרָא דְכֻלָּא.

^{לח} וְז"ל רַבִּינוּ בִּס"ג שְׁמוֹת תְּשַׁכְּ"ז (לִשּׁוֹן קִדְשׁוֹ קוֹנְטֵרַס רִס"ח, אֹתוֹת פ"ט): לְכַאוּרָה אִיז טַאקָא אַ קְשִׁיא, מַעֲיָקְרָא [אָן] פֶּאֲרוּוָס הָאָט מַעַן גַּעֲדָרְפֵט בְּאַשְׁאָפֵן אֲזוּי שְׁטאַרַק דַּעַם יִצַּר הִרְעֵתִי, אֲז מִיזָל מוֹזֵן אוּיִסקוּמַעַן צו דַּעַר יִשׁוּעָה [מִמּוֹרֵס, דְּאֵלְמָלָא הַקִּבֵּה עוֹזְרוֹ לֹא יוֹכֵל לוֹ. וְהָלָא דַּעַר בּוּרָא כָל עוֹלָמִים הָאָט דַּאָךְ [אִים] גַּעֲנַעְבֵן אֲזָא כַח], - וְעַר הָאָט אִים [דַּעַן] גַּעֲנַעְבֵן דַּעַם כַּח, ס'אִיו [דַּאָךְ] נִישְׁטאַק קִיין שְׁתִּי וְשׁוּיֹת, - הָאָט מַעַן דַּאָךְ מַעֲיָקְרָא אָן נִישְׁט גִּיּוּעוֹן גַּעֲדָרְפֵט גַּעֲבֵן אֲזָא כַח, [אָן] ס'זָאָל קוּמַעַן צו דַּעַר מְדָה אֲז מִיזָל מוֹזֵן אוּיִסקוּמַעַן [צו] אֵלְמָלָא עוֹזְרוֹ.

לט

ועל דרך זה פירש בספר הק' זרע קודש^{לו} במאמר הכתוב (נצבים ל, ג) וְשֵׁב ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת שְׁבוּתָהּ, דעל ידי תשובתך יעשה גם הקב"ה תשובה, על מה שברא היצר הרע. ועל דרך שפירשו ז"ל^ל בפסוק ה' צִלְךָ (תהלים קכא, ה), שכביכול הוא כמו הצל, דכל מה

נאָר דאָס קען זיין, טאַקע פאַר צוויי זאַכן: א] איינס, [כדי] מ'זאָל וויסן [אַז] מ'זאָל זיך ווענדן 'פֿסדר' צום באַשעפּער. 'טאָג און נאכט' זאָל מען מתפלל זיין צום באַשעפּער אַז מ'זאָל ניצול ווערן פון די כוחות הַיָּצֵר, כּוֹלֵי הַאֵי נְאוּלֵי. ב] און דערנאָך, [ווייל] ס'איז דער 'דאָך' אַ שטיקל לימוד זָכוּת, [לעטען] פאַר די מִקְטָרִיגִים. [שהרי] ער דער זעלבער איז דאָך דער מִקְטָרֵג און דער מִשְׁטִין, [דהוא השטן הוא היצר הרע, ומכיון שהיצר חזק כל כך] 'אָזוֹי' קאָן מען אים ענטפערן: דו הָאָסְט אָזוֹי ווייט געטון [איז דער מענטש אָזוֹי שולדיג, וכדרך שהשיב הקב"ה על הים] הָלָלוּ בְּאוֹנָם וְהִלְלוּ בְּרָצוֹן. איז עס גאָר אַ שטיקל לימוד זָכוּת איז עס דאָך.

^{לו} בזרע קודש פרשת נצבים: וְשֵׁב ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת שְׁבוּתָהּ ורחמך וגו'. דהנה כשאדם שב בתשובה ומתחרט מאוד על מעשיו הרעים שעשה עד עתה, וזה ידוע שכל מה שהאדם עושה למטה, גורם כן למעלה בעולמות העליונים, דבאתערותא דלתתא אתער לעילא, וכמו שפירשו ז"ל (עיין בזה להלן) על הפסוק (תהלים קכא, ה) ה' צִלְךָ עַל יַד יְמִינֶךָ, שכביכול כמו הצל, שכל מה שהאדם עושה נראה כן מעשה זה בצל, כן גורם האדם במעשיו כביכול לו יתברך. ועל דרך זה פירשו הצדיקים ז"ל (מאור עינים פ' מטות, קדושת לוי פ' מצורע) דע מה למעלה 'ממך' (אבות ב, א), שמעצמן תוכל לידע מה למעלה, כי הכל תלוי בהאדם, שנתן בו השי"ת הכח הזה לעורר בכל מעשיו למעלה. ולכן כשאדם עושה תשובה גורם תשובה למעלה, על דרך שפירשו ז"ל שהקב"ה מתחרט על בריאת היצר הרע, ואומר וְאֶשְׁרֵי הָרַעְתִּי. • ונבין זה על דרך מִשָּׁל לאב שנתן לבנו החביב עליו, סכין לשחוק בו, ובזה יגיע שעשוע ותענוג לבנו משחוק זה, ובנו בסכלותו לא סגר הסכין בנרדו, רק פתחו וחתך בו ידו והיה לו צער גדול, וכשרואה אביו הצער של בנו יש לו גם כן צער גדול מזה שיש לבנו צער וכאב. חוץ מזה מצטער אביו, על שהוא בעצמו גרם לבנו הצער הזה, בנתנו לבנו הסכין, אף שבאמת היה כוונת האב לטובת הבן, מ"מ מתחרט האב על זה שנתן לו דבר שנמשך מזה צער לבנו. כן על דרך זה, הקב"ה ברא היצר הרע לטובת האדם כידוע, רק שהיה צריך האדם לסגור התאוות וכוחות היצר הרע, ואז היה היצר הרע לטובתו כידוע, וכשלא עשה כן האדם, והגביר על עצמו את היצר הרע וקלקל לעצמו, אומר השי"ת וְאֶשְׁרֵי הָרַעְתִּי, ומתחרט על בריאת היצר הרע, כשרואה שמצטער האדם מאוד ומאוד על מעשיו לא טובים מפאת היצר הרע, ואומר השי"ת כביכול מה עשיתי, שבראתי דבר כזה שיומשך מזה צער גדול לבני, שמתחרט ומסגף את עצמו בתשובה וחרטה כל כך, ואוכל את בשרו כמעט, מגדול צערו על עוונותיו. • ועל ידי זה כשהשי"ת אומר כן ומתחרט על בריאת היצר הרע, מזה נתבטל כח היצר הרע והסטרטא אחרא, ונמחה מן העולם. כמו האדם, שעל ידי החרטה מוחה פשעיו וחטאותיו, כיון שמתחרט עליהם שנות לו שלא עשה, כן נמחה היצר הרע על ידי חרטתו יתברך שמו כביכול על בריאת היצר הרע ואומר כביכול שנות לו שלא עשה. • וזהו שאמר וְשֵׁב ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת שְׁבוּתָהּ, על ידי 'תשובתך' יעשה הקב"ה גם כן 'תשובה' כנ"ל, ויגאלינו מיד היצר הרע, ומתחת יד האומות העולם שהם כח הסטרטא אחרא, ונזכה לעבדו יתברך. כמו שכתב הבעל הטורים, א"ת לבב"ך וא"ת גימטריא ז"ה לימוד המשי"ת עם הכולל, אז יהיה העבדות בשלימות. • וזהו שאמר מתחילה וְשֵׁב עַד ה' אֱלֹקֶיךָ וְשִׁמְעַת בְּקוֹלִי, אם כן כבר כתיב שנעשה תשובה, ואחר כך אמר וְשֵׁב ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת וגו' ומל' ה' אלקיך וגו', כי אי אפשר לבוא לשלימות התשובה רק על ידי עזרתו יתברך, [וזה יהיה לעתיד לאב בביטול היצר הרע] כנ"ל בשם בעל הטורים, שאז נזכה לעבדו יתברך בשלימות הראוי, במהרה בימינו. (וע"ע שם בזרע קודש פ' וילך, ד"ה שובה ישראל הב').

^{לז} כן הובא בשל"ה הקדוש (שער הגדול, אות שו) בשם מדרש (והוא נמצא בספר וזהויר, משפטים דף מג.) וז"ל: וכמו שאמר במדרש, מהו ה' צִלְךָ, מה צלך אם אתה משחק לו הוא משחק לך, ואם אתה בוכה לו הוא בוכה כנגדך, ואם אתה מראה לו פנים זעומות או מסוכרות אף הוא נותן לך כן, אף הקדוש ברוך הוא ה' צִלְךָ, כשם שאתה הווה עמו הוא הווה עמך. ובהתעוררות התחתון מתעורר העליון, וזה מצד מעלה ורוממות גדול שיש לתחתון, שהוא יהיה סבה לעורר העליון. ונכלשון הזה בשם המדרש הובא גם בספ"ק עבודת הקדוש לר"מ בן גבאי (ח"ב פט"ז), וכן הובא בכמה ספרים בשם המדרש או בשם חכ"ל, ומהם בישמש משה (פ' דברים ופ' נצבים), יסוד העבודה (ח"ב פ"ג), אור המאיר (בכמה מקומות), אור לשמים (בפתיחה), בת עין (פ' תרו), מאור ושמש (פ' ברכה), ערבי נחל (פ' מקץ ופ' נשא).

וכן הובא פירש זה בשם הבעל שם טוב הק'. עיין בקדושתו כי בדרושי חנוכה (ד"ה בגמרא על הנביאים) וז"ל: וכמו שהובא בשם טוב על פסוק ה' צִלְךָ, כמו שחבעל חי עומד אצל הצל, הנה כפי תנועתו כן מתנועע הצל, כן כביכול ברוך הוא וברוך שמו כפי מעשים של אדם התחתון כמו כן עושה עמו מלעילא כביכול, דהיינו אם יתנהג אדם עם חבריו במדת החסד כן מתנהג עמו השם יתברך כביכול. לכן מה מאוד היה ראוי להתנהג במדת החסד תמיד, כדי שימשך עליו גם כן מדת החסד ואז ייטב לו.

ובקדושת לוי פרשת בשלח (ד"ה או יבואר או ישיר) כתב זאת בשם הבעל שם טוב, ולהלן שם (ד"ה במדרש או ישיר) כתב זאת הוא עצמו בשם המדרש. וכן פרש פקודי (ד"ה או יבואר ובצלאל) כתב כן בשם המדרש. ובדרושי פורים כתב בזה"ל, דהנה ידוע מדברי הבעל שם טוב ומן המדרש על פסוק ה' צִלְךָ כו'. וכן בספר יסוד העבודה

שהאדם עושה כן גורם האדם במעשיו לעורר מדה זו למעלה [ועל כן כשהאדם שב בתשובה, הוא גורם כביכול שהקב"ה ישוב ויאמר ואשר הרעותי, כדי ללמד עליו זכות] עיין שם.

מ

המשך וסיום ישוב קושיא ט-

והנה אמרו חכמינו ז"ל^ח, גלוי וידוע לפניך שרצונינו לעשות רצונך, ומי מעכב, שאור שבעסה, ושעבוד מלכיות. והרי כי אלו הב' ענינים, שהם ענין היצר הרע וענין הגליות, הן המה הגורמים לעונותינו, ומה שלא זכינו לעשות רצוננו יתברך כראוי, כי הם המעכבים אותנו מעבודתו ית'.

מא

והנה את היצר הרע ברא הקדוש ברוך הוא, והגלות גרם להם יצחק כדלעיל. וזהו טענתו של יצחק אבינו פלגא עלי, ופלגא עלך. דאני וכביכול אתה הם כשותפים בגרמא לעונותיהם על ידי השעבוד מלכיות, והיצר הרע^ט. ואף על פי שבשניהם היה הכרח ולטובתם, מכל מקום לפי תוקף הדין שהוא מדתו של יצחק נחשב גם זאת לפגם בבחינת גרמא, דסוף סוף היה גם זה גרמא בנוזיקין, ועל כן הם כמשותפים בעונותיהם על ידי גרמא, ומצד מדת הדין דנין גם על הגרמא, ושפיר שייך להמליץ עליהם זכות ולומר פלגא עלי ופלגא עלך.

מב

הקדמה לישוב קושיא ח

ונמצא דאדרבה דייקא מצד תוקף הדין נתהווה עוד לימוד זכות גדול והשפעת הרחמים על ישראל, להקטין מעליהם עון אשמה, כאשר לפי מדה זו יש טענה והמלצה שהקב"ה כביכול ויצחק אבינו גרמו לזה.

מג

ומצינו בחינת חטאים כאלו שאינם נחשבים לחטא רק על פי דקדוק הדין. וכגון הא דכתבו התוספות במסכת בבא קמא (זא:) על מה דאמרינן (נויר יט.) בנוזיר שנקרא חוטא על שציער עצמו מן היין, דמשמע דאפילו בנוזיר טהור קאמר, ועל זה כתבו התוספות, ותימה דבפרק קמא דנוזיר (ג.) אמרינן דנוזיר טמא אקרי חוטא, אבל

(ח"ב, סוף מכתב נו) הביאו בשם מאמר הבעש"ט, ובשאר מקומות הביאו הוא עצמו בשם המדרש. וע"ע בספר בעל שם טוב עה"ת (קדושים אות כא-ג) שכן מובא בשמו באוצר החיים (קדושים) מבשר צדק (פינחס) ויחל משה (תהלים קכ"א).

וה"ל רבינו בס"ג פקודי שקלים תשכ"ז (לשון קונטרס צד ח"א, אות צה-צו): ס'שטייט ה' צלך, זאגט דער מדרש, אזוי ווי דער "צל" טוט וואָס דער מענטש טוט, אזוי די 'השפעה' פון בורא כל עולמים קומט לויט די 'עבודה' פונעם מענטש, [ועל זה נאמר] ה' צלך, אזוי ווי דער 'צל', אזוי שטייט אין מדרש. [און] אין די ספרי תלמידי בעל שם טוב ברענגען זיי אַז דער בעל שם טוב איז געווען מרגלא בפומיה דאס, [און] זיי ברענגען עס גאָר אַסאך [תלמידים בשם] פונעם בעל שם טוב אליין. [נאָר] זעט אויס, ווייל ס'איז געווען מרגלא בפומיה [לכן הביאו זאת בשמן]. אָבער דאָס איז אַ מדרש.

^ח בגמרא ברכות (יז.): רבי אלכסנדר בטר דמצלי אמר הכי, רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב [פירש"י: שאין אנו עושים רצונך], שאור שבעסה יצר הרע שבלבנו, המחמיצנו [ושעבוד מלכיות. יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם, ונשוב לעשות חקי רצונך בלבב שלם].

^ט ועיין כעין זה ביערות דבש (ח"ב, ריש דרוש א) באורך.

נזיר טהור לאו חוטא הוא. ותירץ רבינו תם, דהא דקאמר דלא הוי חוטא, היינו דהמצוה גדולה מן העבירה שציער עצמו מן היין, דמצוה לידור בנזיר כדאמרין (סוטה ב.) הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומכל מקום קצת חטא יש בו. מידי דהוי אמתענה תענית חלום בשבת^א, שקורעין גזר דינו של שבעים שנה, ונפרעין ממנו תענית של שבת, ומאי תקנתיה ליתבי תענית לתעניתיה, לפי שהמצוה גדולה מן העבירה, עד כאן דברי התוספות.

והרי לך שאף על פי שהמצוה גדולה מן העבירה, והיה חייב לעשות הדבר, מכל מקום מצד מדת הדין אם ידוקדק, נחשב גם זאת לחטא.

מד

וכיוצא בזה אשכחן במשנה מסכת מכות (דף יא.), אמותיהן של כהנים מספקות להם מִקְּיָה וְכִסּוּת [לאותן שגלו לעיר מקלט], כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו. והקשו שם בגמרא, טעמא דלא מצלו, הא מצלו מייתי, ומהני תפילתם. והכתיב (משלי כו, ב) קָלִיל תִּחַם לֹא תִבָּא. ועל זה מתרץ הגמרא, שהיה להן לבקש רחמים על דורן, ולא ביקשו, עד כאן.

ובודאי שאין חטא זה מספיק להעניש עליו בעונש מיתה, אבל מכל מקום על פי עוצם דקדוק הדין נחשב גם זאת לחטא, עד שעבור זה לא הוי קללת חנם, כן מבואר מדברי הגמרא שם.

מה

ביאור במשנה וגמרא דמכות (יא):

ודרך אגב נראה לפרש הא דאיתא שם להלן במשנה (שם יא:) דאם עד שלא נגמר דינו של רוצח בשגגה מת כהן גדול, ומינו כהן גדול אחר תחתיו, ולאחר מכן נגמר דינו של רוצח, חוזר [מעיר מקלט לביתו] במיתתו של שני. ופריך שם בגמרא, מאי הוה ליה למעבד [פירש"י, מאי הוה ליה להאי כהן למעבד, מאחר שעדיין לא היה כהן גדול כשהרג זה, למה הוא נענש], ומשני היה לו לבקש רחמים שיגמור דינו לזכות, ולא ביקש, עד כאן. והנה לכאורה אינו מובן, דאם על פי הדין הוא באמת חייב גלות, האיך יכול הכהן גדול להתפלל שיגמור דינו לזכות, וכי היה לו להתפלל שיטעו הסנהדרין ולא יעשו משפט אמת.

מו

ובעיון יעקב תירץ^א, דהיה אפשר לו להתפלל שיתן הקב"ה בלב סנהדרין

^א כמבואר בגמרא ברכות (לא:): אמר ר' אלעזר משום רבי יוסי בן זימרא, כל היושב בתענית בשבת, קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה [פירש"י: כלומר אפילו נגזר עליו מנעוריו, לפי שתענית קשה בשבת, לפי שהכל מתענגים בו והוא מתענה], ואף על פי כן חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת. מאי תקנתיה, אמר רב נחמן בר יצחק, ליתבי תעניתא לתעניתא [יתענה למחר].

ובשלחן ערוך (או"ח רכ, ב): יפה תענית לבטל חלום רע, כאש לנעורת. וכתב הרמ"א: ודוקא בו ביום, ואפילו בשבת, ועיין לקמן סימן רפ"ח. ושם בסימן רפ"ח (סעיף ד) כתב בשלחן ערוך: מותר להתענות בו תענית חלום [בשבת], כדי שיקרע גזר דינו. וצריך להתענות ביום ראשון, כדי שיתכפר לו מה שביטל עונג שבת וכו'.

^א בעיון יעקב (לבעל שכות יעקב) על העין יעקב (מכות יא:): שהיה לו לבקש רחמים שיגמור דינו לזכות ולא ביקש. ואין זה נגד הסברה, דאיך יתפלל שיגמור דינו לזכות, אם הוא באמת על פי הדין חייב מיתה, ואיך יתפלל שיטעו

להסכים 'כולם' לחיוב, כפי אמיתית הדין, וסנהדרין שפסקו כולם לחיוב פוטריין אותו^{כב}, עד כאן דבריו.

אמנם לכאורה סוף סוף אם אליבא דאמת הוא חייב, למה היה לו להתפלל עליו שיצא דינו לכף לזכות.

מז

והנראה לתרץ בזה על פי פשוט, דהנה ידוע^{מג} דתשובה לא מהני לפטור את האדם מעונשו אלא רק במשפט שמים המסור לבית דין שלמעלה, אבל להצילו מארבע מיתות בית דין או מלקות, שהוא משפט המסור לבית דין שלמטה, על זה אינו מועיל תשובה לפוטרו.

ובטעם הדבר כתב החיד"א זלה"ה^{מז}, לפי שעיקר התשובה היא בלב, והבית דין שלמטה אין יכולין להבחין אם תשובתו באמת מתוך נקודת הלב, כי האדם יראה לעינים ורק ה' יראה ללבב, ולכן אצל בית דין שלמטה אם נתחייב לא מהני תשובה לפוטרו מעונש [דאם כן יתבטלו דיני מיתת בית דין, שכל אחר יאמר שהוא שב בתשובה]. אבל בדין שלמעלה התלוי במשפט קל דעות, בוחן לבות אלקים הוא, ולכן אם תשובתו עלה לפניו יתברך באמת מתוך נקודת הלב, אזי נפטר למעלה מהעונש, עכת"ד^{מה}.

הסנהדרין. מכל מקום אפשר לו להתפלל שיתן בלב סנהדרין להסכים כולם לחיוב כפי אמיתת הדין, וסנהדרין שפסקו כולם לחיוב פוטריין אותו.

^{כב} כמבואר בגמרא סנהדרין (יז.): אמר רב כהנא, סנהדרין שראו כולן לחובה, פוטריין אותו. מאי טעמא, כיון דגמירי דבעי הלנת דין למעבד ליה זכותא [נפירשי]: בפרק היו בודקין (שם מ.) שאם לא מצאו לו זכות יום ראשון, מלינין אותו למחרת, שמא ימצאו להם טעמי זכות, והני תו לא חזו ליה.

^{כג} כמבואר בגמרא מכות (יז.): ועיין עוד בגמרא יומא (פו.).

^{מד} בהגדה של פסח שמחת הרגל (לימוד ג.) והובא לשונו להלן בתוך לשון היואל משה.

^{מה} ועיין בזה באורך ס"ג שובה תשי"ד (נדפס בדברי יואל שובה אות ז), ובקצרה בס"ג מצורע תשי"ד (לשון קדשו רלו, אות לח), וס"ג אמור תשי"ד (לשון קדשו קצא, אות יט-כ).

וז"ל רבינו בענין זה ביואל משה (א, עב) וז"ל: ובגמרא מלקות (יז.): דחייבי כריתות אם עשו תשובה, בית דין של מעלה מוחליין להם, חייבי מיתות בית דין אם עשו תשובה, אין בית דין של מטה מוחליין להם. וכתב החיד"א בספרו שמחת הרגל וזה לשונו: דהטעם הוא, דאף דאנו רואים שמקבל עליו סיגופים קשים והושחרו שיניו מפני התענית, מכל מקום כיון שעיקר התשובה היא בלב, דאפשר שהאדם יראה לעינים פרישותו וקדושתו וסיגופיו, וזמנין דלבו לא נכון עמו, לכן מלקין וממיתין אותו, כי בוחן לבות אלקים, ומי עלה שמים לדעת אם תשובתו אמיתית, ולכן אין מועלת תשובה לחייבי מיתות ומלקות, עכ"ל. ואם כן מבואר בדבריו, שבודאי לפי המדה היה מועיל תשובה לפוטרו מהחייב מיתה או מלקות, אלא שאי אפשר למסור זה לבית דין שלמטה. • גם הנודע ביהודה בתשובה (מהד"ק אר"ח) סימן ל"ה שהוצרך לומר הטעם שאינו מועיל בזה תשובה, משום דאם לא כן בטלו כל דיני מיתות בית דין, והוכיח מזה שאין לתעניתים וסיגופים עיקר מן התורה. צריך לומר גם כן, דסובר דמצד המדה היה מועיל תשובה, אלא שאי אפשר למסור זה לבית דין של מטה. אלא סברתו דאף שבית דין של מטה אי אפשר להם לידע פנימיות לבבו, אבל על כל פנים מידי ספיקא לא נפקא, וספק נפשות להקל, לכן הוצרך בזה לומר הטעם דאם כן בטלו כל דיני מיתות בית דין. ובתעניתים וסיגופים האריך לומר דיש סיגופים שאי אפשר לומר בהם אינעומי קא מערים, וכבהאי גוונא הוי ליה למיפטר, ועל כן הוכיח מזה שאין לתעניתים וסיגופים עיקר מן התורה כלל. ואילו היה סובר דאפשר לומר שכך היה המדה שהאף אם עשה תשובה באמת אינו מיפטר מהחייב מיתה או מלקות, לא היה צורך לומר הטעם דאם כן בטלו כל דיני מיתות בית דין, גם לא היה לו שום הוכחה על הסיגופים שאין להם עיקר, אלא אף מה שהוא עיקר והוי תשובה גמורה אינו מועיל לפוטרו, ואין צורך עוד לטעמים אחרים. ועל כרחק שזה כולי עלמא מודי שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, ומצד המדה הוי מיפטר בהתשובה, ולכן מועיל במיתה בידי שמים, כי המשפט לאלקים הוא, אך במשפט בית דין של מטה אי אפשר לדון במה שתלוי בנקודת הלב. • והחיד"א סובר, שאף בסיגופים קאלו שלפי ראות העין אי אפשר שיהיה בו ערמה, גם בזה אי אפשר לידע נקודת הלב שאי אפשר לבני אדם

מח

וכפי זה אפשר לומר שאם עד שלא נגמר דינו שב בתשובה שלימה באמת מנקודת לבו, אזי הקדוש ברוך הוא מסבב כל הסיבות ומשפיע בלב הסנהדרין שידונו אותו באופן שיצא זכאי.

מט

ובזה יובן פירוש הגמרא היה לו לבקש רחמים שיגמור דינו לזכות, היינו שהיה לו לבקש עליו רחמים ולהשפיע עליו שיעשה תשובה שלימה באמת עד שלא נגמר דינו, ועל ידי זה היה הקב"ה מסבב שידונו אותו הסנהדרין לזכות, והבן.

נ

המשך הקדמה לשוב קושיא ח

על כל פנים יהיה איך שיהיה, זה ודאי דמה שלא התפלל עליו כהן גדול אין זה אפילו גרמא דגרמא^מ, ואף על פי כן אם היו מתפללין עליו שימות היה מהני ולא הוי קללת חנם, ועל כרחך צריך לומר דזהו משום דעל פי דקדוק הדין נחשב לחטא אפילו גרמא רחוקה.

נא

וכמו כן לענינינו, לפי מדתו של יצחק אבינו שהוא תוקפא דדינא, נחשב גם גרמא דגליות ויצר הרע לבחינת חטא, אף על פי שתכליתם לטובת ישראל, ושפיר יטעון יצחק אבינו פִּלְגָא עָלֵי וּפְלָגָא עָלָהּ.

נב

שוב קושיא ח

והשתא אתי שפיר דרק יצחק אבינו שמידתו תוקפא דדינא, לו נאה ולו יאה טענה זו. דאך כשיש תוקף הדין נחשבין כל אלו הגורמים לבחינת חטא, מה שאין כן כפי מידתם של אברהם אבינו ויעקב אבינו, שהם מדת החסד והרחמים, לא נחשבו כל אלו לבחינת חטאים כלל, ולא שייך להמליץ בטענה זו של פִּלְגָא עָלֵי וּפְלָגָא עָלָהּ.

נג

שוב קושיא יא

ומעתה יתורצו סתירת המאמרים, ולא יוקשה עוד ממה שאמרו במדרש וגם בגמרא שאין ישראל מזכירין שמו של יצחק בין האבות, לפי שלא ביקש רחמים עליהם.

להבחין זה, זולת היודע מחשבות בלבד הוא ולא אחר. גם צריך לומר שסובר דכיון שאי אפשר לבית דין של מטה לידע בזה, לכן לא נמסר זה בידם אף לעשותו ספק. ○ ובגמרא יבמות (כב:) לא מצא דבר שאינו מועיל תשובה, אלא בא על הערה והוליד ממזר, כיון שהממזר קיים. ובתוספות שם (ד"ה כשעשה) חידשו עוד דבמקום שמתחייב ח"ו נידוי, אינו מיפטר אף כשעשה תשובה. ועל כל פנים זה ודאי שלא נמסר לבית דין של מטה אף לסנהדרין דבר שתלוי בנקודת הלב. וכיוצא בזה כתב ק"ז הישגח משה פרשת שמיני בדין אם קברי צדיקים מטמאין וכו', יעיי"ש שהאריך.

^מ והוא דבגרמא לחוד קיימא לן דאף דפטור מדיני אדם חייב בדיני שמים, אבל בגרמא דגרמא לכולי עלמא פטור. וכאן אף גרמא דגרמא לא הוי.

כי הנה גם זה אמת ויציב, דמתחלה לא היה אפשר ליצחק אבינו להצילם ולבקש רחמים עליהם, כי כל טענתו הוא רק על ידי תוקף מדת הדין, וכל זמן שהמקטרג עומד ומשטין איכא סכנה לעורר מדה זו. ורק לאחר מכן כשנסתם פה המקטרג על ידי טענת אברהם ויעקב שאמרו יִמְחוּ עַל קְדוּשַׁת שְׁמִי, דהכוונה לבקש רחמים על ישראל באופן הנזכר, אז הוא שאפשר ליצחק אבינו לעורר מדתו, ולהצילם בטענתו פִּלְגָא עָלֵי וּפְלִגָא עָלָהּ. ואז אדרבה עיקר ההצלה באה על ידי יצחק, כי על ידו גם מדת הדין מסכמת למדת הרחמים, ואז באמת שוב מזכירין שמו של יצחק לעיקר השבח, ואומרים עליו פִּי אֶתָּה אֲבִינוּ, וכמבואר בדברי הגמרא.

נד

והוא כעין ענין הנזכר לעיל (באות ב) המבואר בדברי האר"י ז"ל בענין התקיעות, שמתחילה אין מזכירין את יצחק לבד, מפחד תוקף הדין דיליה, אבל לבסוף כשכבר נמתקו הגבורות מזכירין גם את יצחק. וכמו כן לענינינו מקודם אין מזכירין את יצחק בין האבות, אבל לבסוף כשכבר נסתם פה המקטרג על ידי אברהם ויעקב, אז אדרבה מזכירין את יצחק ואומרים פִּי אֶתָּה אֲבִינוּ, דעיקר וגמר ההצלה באה על ידו.

נה

ועל זה אומר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי תקלסו להקדוש ברוך הוא, כי באמת הכל מאתו יתברך שמו, כי לבסוף יתברר כי גם היצר הרע והגלות והמדת הדין הכל הוא לטובה וכמו שנתבאר לעיל. וגם הישועה היא אך מאתו יתברך הממליץ טוב על עמו ישראל, ונכמו שיאמר למלאך מיכאל חייך שאני מדבר בצדקה ומושיע את בְּנֵי, בצדקה שקבלתם את התורה).

נו

ישוב קושיא יא (באופן שני)

ובאופן אחר קצת אפשר לומר בזה, על פי דברי הנזר הקודש וישמח משה דלעיל (באות יג), כי הנכנס בגדר הדין ונתפס בעונם, עומדת להם זכותו להצטרף עמהם ולהגן עליהם. ועל כן דייקא יצחק לצד שמצד מדתו הוא תוקף הדין, נחשב לו זה לפגם בבחינת גרמא מה שגזר עליהם גלות וגרם להם כשלון העונות בדורות הגלות, וגם הקב"ה נחשב לגורם וכמו שנתבאר לעיל. ועל כן בידו של יצחק אבינו דייקא הוא להצילם בטענה זו של פִּלְגָא עָלֵי וּפְלִגָא עָלָהּ, משא"כ אברהם אבינו ויעקב אבינו שעל פי מדתם לא נכנסו לגדר הספק כלל, על כן אין זכותם מצטרף עמהם לטעון כן.

נז

ומעתה גם כן יתורץ סתירת המאמרים שבגמרא ובמדרש, דתרווייהו בקנה אחד עולים. כי יציבא מילתא מה שאמרו במדרש דלפי שאמר יצחק לְעֵשָׂו גָזֹר עליו שְׁמִידִים נחשב לו פגם בבחינת גרמא, ולטעם זה לא הזכירוהו ישראל בין האבות,

ואמנם הנה כי כן גם הוא נכנס בגדר הדין הקשה, ומהך טעמא גופא כוחו יפה ועדיף משאר האבות להצילם ולהמליץ עליהם בטענת פִּלְגָא עָלֵי וּפְלִגָא עָלָהּ, וכמו שאמרו בגמרא, דחזי זכותו לאצטרופי עמהם. ומעתה כל דברי חכמים קיימים, ואלו ואלו דברי אלקים חיים.

נח

הקדמה לישוב קושיא ד

ועתה נבא לבאר דברי המדרש שבפסוק וְתֹאמַר שָׁרָה צָחַק עֲשָׂה לִי אֱלֹקִים, רבי לוי אמר הוסיפו על המאורות.

נט

ויתבאר על פי מה שמבואר בספר התמונה^מ, דלכאורה יוקשה האין אפשר שתתקיים מה שאנו מבקשים שִׁמְחָנוּ פִּימוֹת עֲנִיתָנוּ (תהלים ז, טו), אחרי שנתארך גלותינו כל כך ולא נשארו עוד מימות עולם עד סוף אלף הששי כל כך הרבה שנים כפי שהיו שנות גלותינו. ולזה כתב שם, כי לעתיד לבא לעת קץ יתארכו הימים והיו לְשָׁנִים, ועל ידי זה יהיה הזמן מספיק בהם כדי לשלם לנו כל השנים הרעות, להיותם לששון ולשמחה^{מח}.

ס

ובספר הקדוש מגלה עמוקות^{מט} מפרש על פי זה במאמר הכתוב (מקץ מא, א) וַיְהִי מִקֵּץ שָׁנָתִים יָמִים, דלעתיד לבא לעת קץ יהיו שָׁנָתִים מערך הזמן של עכשיו רק ערך של יָמִים לפי הזמן דלעתיד.

^מ בספר התמונה (ע"ד הסוד) המיוחס לרבי נחוניא בן הקנה ולרבי ישמעאל כהן גדול (תמונה ג, באות סמ"ך) דמייירי שם מעניי גאולה, ובתוך הדברים כתב שם וז"ל: ועוד לימים ידועים גאולת הגלגלים, כי תם גלותם. – וכתב שם המפרש (פירוש קרמון הגדפס על ספר התמונה) וז"ל: ועוד אחר ימים ידועים יהיה גאולת הגלגלים, שלא יצטרכו לגלגל במרוצה גדולה כי [אם] בנחת, וכל הכוכבים ינוחו מגלגולם בנחת ולא במרוצה, ואז יהיו הזמנים גדולים והימים ארוכים, ויותר שיתקרב יום השביעי שהוא אלף השביעי, יותר ויותר במנוחה ובאיחור יתנועע ויתגלגלו הגלגלים גם הכוכבים, עד שיגדלו הזמנים ויתארכו הימים כל כך הרבה, שיהיה יום של אותו הזמן כמו שְׁבוּעַ שְׁלֹשָׁה עָתָה (לכ' היינו שמיטה) וכו'. ובהו יתקיים נבואת משה רבינו ע"ה שאמר שִׁמְחָנוּ פִּימוֹת עֲנִיתָנוּ שְׁנוֹת רְאִינוּ רָעָה, רצה לומר והוא סוד שיעשה הש"ת עמנו חסד, עם הדור שיוכה לראות הזמן ההוא, לקיים הפסוק זה, כלומר שיתן לנו הימים והשנים כפולים שעמדנו בגלות, דכתיב פִּימוֹת עֲנִיתָנוּ שְׁנוֹת רְאִינוּ רָעָה. יִרְאֶה אֵל עֲבָדֶיךָ פִּעֲלָהּ, רצה לומר השמטה תעשה פעולותיה והנבואה תתקיים.

^{מח} ופירוש זה הובא בכמה ספרים, ומהם ברב ייבי עה"ת ריש פרשת מקץ, ובישמח משה שם, ובייטב לב פרשת בהר (עה"פ אחרי נמכר) עיי"ש באורך.

^{מט} במגלה עמוקות (ריש פרשת מקץ): וַיְהִי מִקֵּץ, כשיבא קץ הימין, אזי יהיה שָׁנָתִים יָמִים, רצה לומר עד תום שנה תמימה יהיה ימים גאולתו. והוא על דרך (תהלים ז, טו) שִׁמְחָנוּ פִּימוֹת עֲנִיתָנוּ שְׁנוֹת רְאִינוּ רָעָה, רצה לומר או נאולי צ"ל נגד רעה שראינו שנות נאולי צ"ל בשנות הגלות שִׁמְחָנוּ פִּימוֹת לעתיד לבא. [ווכוחה הכתוב] לתוך קושיא, הלא אנחנו בגלות זמן רב, ואם יבא משיח ואין לנו לסוף [בתוך] שית אלפי [שנים דקאי] עלמא רק זמן קצר. אבל יקויים (ישעי' נד, ב) הִרְחִיבִי מְקוֹם אֶהְלֶךְ, כמו שיתפשט המקום, כן יתארך הגלגל ויהיה יום אחד כמו שָׁנָה. זהו שנאמר (שם סג, ד) כִּי יוֹם נֶקֶם בְּלִבִּי וְשָׁנָה אֶהְיֶה בְּאֶה, רצה לומר יום אחד יהיה שנה. וכן הוא אומר (מכיה ז, טז) פִּימִי צִאתָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, שנתן הקב"ה למרגלים יום לשנה, כן אֶהְיֶה נֶפְלְאוֹת לעתיד לבא, שיהיה מיום אחד שנה. לכן אמר בכאן וַיְהִי מִקֵּץ, ולא אמר 'מסוף', כי לשון קץ סוף הוא, אבל קָמוּ על לעתיד לבא.

וכן הזכיר רבינו זה בכמה מקומות, ומהם בליל ב' דסוכות תשי"ב (נדפס שם אות נב), ובליל שמחת תורה תש"כ (נדפס בדברי יואל לשמח"ת אות לד). ועיין גם בדברי יואל לשמיני עצרת (אות י) ובפרשת תזריע (עמוד שכג-שכד).

סא

ולפי זה נמצא דעל ידי אריכות הגלות יהיה צורך להאריך את הימים לעתיד לבא. והנה הגליות נגרמו על ידי יצחק אבינו שמידתו גבורה ודין, וכמבואר לעיל. אולם הגלות עצמו הוא צורך הגאולה, ועל ידי אריכות הגלות ותוקף השעבוד יתוקן הכל ותהיה גאולתינו גאולה שלימה נצחית. ונמצא כי מדתו של יצחק גרם הגלות וגם הגאולה, ועל ידו יהיה צורך לעתיד לבא להוסיף על המאורות מחמת התארכות הימים והזמן.

סב

ישוב קושיא ד, וישוב קושיא ג (באופן ראשון)

ועל כן דרשו במדרש במה שאמרה שרה צחק עֲשֵׂה לִי אֱלֹקִים, דעל ידי שם אֱלֹקִים שהוא מדת הדין מדתו של יצחק, יהיה שמחת עולם וגאולה נצחית. אולם האיך ישתלמו כל השנים הרעות לקיים בקשת שִׁמְחָנוּ כִּימֹת עֲנִיתָנוּ, לזה אמר רבי לוי הוסיפו על המאורות, שיתארך הילוך החמה והלבנה ויתגדל מן ימים לשנים.

וכל זאת כבר הוכן אז בכח בעת לידת יצחק, דעל ידי מדתו שהוא גבורה ודין יהיו הגלות והגאולה ויהא צורך בהוספת המאורות².

סג

הקדמה לישוב קושיא א (באופן ראשון)

ולדרכינו יתבאר דברי הפייטן רוֹזְנִים נוֹסְדוּ יַחַד מִרְבִּי אֲנָחָה, וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁיִשׁוּ בְּהִלָּל וּבְשִׁמְחָה.

והוא בהקדם מה שכתב הישמח משה³ לפרש דברי המדרש⁴ על הפסוק וְהָיָה לָהֶם חֻמָּה⁵ (בשלח יד, טז), חֻמָּה כתיב, שירד ס"מ וטען רבונו של עולם וכי לא עבדו

² ועיין עוד קרוב לזה ביתר ביאור ובאופן אחר קצת, בדברי רבינו בליל ב' דסוכות תשי"ב (נדפס בדברי יואל לסוכות, אות נב).

^{3א} בישמח משה פרשת שמות (ע"פ ואמרת אל פרעה כה אמר ה'): והנראה לי בהקדים לבאר המדרש (ילקוט שמעוני בשלח, והובא להלן) וְהָיָה לָהֶם חֻמָּה, חֻמָּה כתיב, שנתמלא עליהם הים חֻמָּה להטביען, מיד אותה חֻמָּה שנתמלא על ישראל הַחֲזִירוּ על מצרים, הדא הוא דכתיב וַיִּשְׁבּוּ הַמִּים, ששבו מישראל על מצרים. דוה תמוה, וכי יעביד הקב"ה דינא בלא דינא ח"ו, דחימה של ישראל יהיה על מצרים, הלא די להם בשלחם, וְקָל אֲמוֹנָה וְאֵין עָלָי. ○ אבל יוכן כפשוטו, על פי מדרש אחר (שם, וכוונה"ק תרומה קע:) שטען השר של מצרים מה נשתנו אלו מאלו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, והשיב ית' אתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, כלום עבדו אלא מתוך שיעבוד וכו'. וידוע מה שפירש השל"ה הק' (מובא להלן) הפסוק וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וגו', שעשו אותנו רעים וחטאים. ועל פי זה יבא על נכון המדרש הנ"ל, אותה חמה החזיר על מצרים, כי הם הגורמים וישראל אנוסים.

ובישמח משה פרשת בשלח (ע"פ ויאמר ה' אל משה מה תצונו אליו): והנה מה שהיה נחוץ שישבו הים לאיתנו להטביע את מצרים, מלבד הפשוטו, כי אם היה נשאר בחרבה היה המצרים רודפים אחריהם, עוד דברים בגו על פי הקדמה מהזוהר (ח"א קעד:) דמדת הדין אינו חוזר ברקניא, וידוע דהים היה סוער עליהם להטביען לפי שהללו עובדי עבודה זרה והללו עבדו וכו', וגם חֻמָּה חסר כתיב, ולזה היה צריך יד חזקה לכבוש מדת הדין, וכיון דאינו חוזר ברקניא, לזה באו המצרים בתוך הים, ובהדיא נאמר נִתְמִי כְּפָרָה מִצְרַיִם. ○ ועוד איתא בילקוט (בפסוק) וְהָיָה לָהֶם חֻמָּה, דבר אחר שטען ס"מ הלא עבדו עבודה זרה, ונתמלא הים עליהם חימה להטביען, והשיב [הקב"ה] הלא לא עבדו אלא מתוך שיעבוד, וכיון ששמע שרו של ים, אותו חימה הַחֲזִירוּ על מצרים, הדא הוא דכתיב וַיִּשְׁבּוּ הַמִּים, ששבו המים מן ישראל על מצרים, עכ"ל. הרי מבואר להדיא כְּדָבָר. ועל פי זה מדוקדק, כיון ששמע שרו של ים ואינו חוזר ברקניא, אותו חימה הַחֲזִירוּ על המצרים, ודו"ק. ○ ועל פי זה נראה לי לפרש (בשלח טו, ו) וַיִּמְנָךְ ה' נֶאֱדָרִי בַכֶּחַ דִּיקָא כִּידוּעַ, על ידי וְיִמְנָךְ ה' תִּרְעָץ אוֹיֵב. ועל זה סובב כל השיירה, סוס ורכבו [נִרְמָה בֵּינָם] וגו' (שם, א), על ידי כך (שם, ב) וַיִּהְיֶה לִי לִישׁוּעָה, על ידי (שם, ג) שֶׁהָיָה מִלְחָמָה עַל מִצְרַיִם, על ידי כך

ישראל עבודה זרה במצרים, ואתה עושה להם נסים, ונתמלא הים עליהם חֲמָה להטביען. והשיב לו הקב"ה, הלא לא עבדו אלא מתוך שְׁעָבוֹד ומתוך טִירוֹף הַדַּעַת. וכיון ששמע שְׁרוֹ של ים כן, מיד אותה חֲמָה שנתמלא על ישראל החזירה על מצרים, הדא הוא דכתיב (שם, כח) 'וַיָּשְׁבוּ הַמִּים, ששבו מִישראל על מצרים.

ולכאורה זה תמוה, וכי יעביד הקדוש ברוך הוא דינא בלא דיינא חס ושלום (עי' ברכות ה:), דחימה של ישראל יהיה על מצרים. והלא די להם בשלהם, וְקַל אֲמוֹנָה וְאִין עֲוֹל כְּתִיב (האינו לב, ד).

סד

וביאר הישמח משה דהכוונה על פי דברי הזוהר הקדוש^ג כי מדת הדין אינו חוזר בריקניא, וכן לפי שהיה התגברות הדין על ישראל על שעבדו עבודה זרה במצרים, לזה ניתנו מצרים תחתיהן, על דרך הכתוב (ישעי' מג, ד) נִתְּנִי כְּפָרָךְ מִצְרַיִם. ומצד שורת הדין היה שפיר מגיע אותה החימה ותוקף הדין על מצרים, יען כי הם היו הגורמים לעונותיהן של ישראל. וכמו שפירש השל"ה הק"י בפסוק וַיִּרְעוּ אֶתְּנוּ הַמִּצְרַיִם (תבוא כו, ו) שעשו אותנו רעים וחטאים.

וזה היה תשובת הקב"ה הלא לא עבדו עבודה זרה אלא מתוך שעבוד, ואם כן המצריים הם הגורמים, ועל שכמם עונותם ישאו. ולכן אותה חימה החזיר על מצרים, כי הם הגורמים וישראל אנוסים, עכת"ד הישמח משה.

סה

ישוב קושיא א (באופן ראשון)

ומבואר מזה שעל ידי תגבורת הדינים שהיה אצל הים, נצמח עוד הצלה ולימוד זכות על ישראל.

והנה כמו כן לעתיד לבא כשתקרב זמן הגאולה^ה, על ידי תוקף הדין יצמח לנו ישועה ולימוד זכות כי כובד הגלות גרמה לנו כשלון העונות, ועל ידי זה ממילא יסתלקו הדינים מעלינו ויחולו על ראש שונאינו.

ה' שְׁמוֹ (שם) לרחם על ישראל. נְטִיטָה יִמְיֵנְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אֶרֶץ (שם, יב), על ידי כך (שם, יג) נְחִיתָ בְּחֶסֶדְךָ, כי לולי זאת לא חזר מדת הדין בריקניא. ועכשיו מבואר אומרו (שם, יט) כִּי בָא סוֹס פִּרְעֹה בִּרְקִבּוֹ וּבִפְרָשָׁיו בֵּינָם וַיָּשֶׁב ה' עֲלֵהֶם, אֶת מִי הַיָּם, עליהם דייקא, לכן (שם) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֶשֶׁת וְגו', דבלא זה היה קשה שהכתוב משנה הסדר, דמתחילה בני ישראל הלכו ביבשה, ואחר כך בא סוס פרעה ורכבו בים, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר וק"ל.

^ג בילקוט שמעוני (בשלח רמז רלד): וְהַמִּים לָהֶם חֲמָה (בשלח יד, כט). שירד ס"מ ואמר לפניו, רבונו של עולם [וכי] לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים ואתה עושה להם נסים. והיה משמע קולו לשר של ים, ונתמלא עליהם חֲמָה, וביקש לטבען. מיד השיב לו הקב"ה, שוּטָה שְׁבַעוֹלָם, וכי לדעתם עבדוהו, והלא לא עבדוהו אלא מתוך שְׁעָבוֹד ומתוך טִירוֹף דַּעַת, וְאֵתָה דֵּן שׁוֹגֵג כְּמִיד וְאוֹנֵס כְּרִצּוֹן. כיון ששמע שר של ים, אותה חֲמָה שנתמלא על ישראל הִחְזִירָהּ על מצרים, שנאמר (שם, כח) וַיָּשְׁבוּ הַמִּים, ששבו מִישראל על מצרים.

^ד עיין בזה בזוהר הק' (ח"א דף קעד:).

^ה בשל"ה הקדוש (מסכת פסחים, ביאור הגדה ש"פ אות י'): וַיִּרְעוּ אֶתְּנוּ [המצרים]. קשה לו להמגיד, וַיִּרְעוּ 'לָנוּ' היה לו לומר, אלא הפירוש הוא עָשׂוּ 'אֶתְּנוּ' רָעִים וְחַטָּאִים, ללמוד ממעשיהם.

^ה שאז גם כן שרי האומות יקטרגו כעין שקטרגו על הים, וכמבואר ברות רבה המובא לעיל (באבות כ הוצעה כד). - וכן מבואר במדרש תהלים (מזמור א, טו, כ) שלעתיד באים שרים ומקטרגים אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז.

סו

ובזה יובן דברי הפייטן, רוֹזְנִים נוֹסְדוּ יַחַד מֵרֵב אֶנְחָה, רצה לומר כששורה תוקף הדין של מדתו של יצחק. אבל ממדה זו עצמה יצמח שמחה לישראל וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁיֶשׁוּ בְּהֵלֶל וְשִׂמְחָה, ושניהם יהיו על ידי מדתו של יצחק, כי יסתלק החֲמָה מעלינו ויחול על שונאינו.

סז

ישוב קושיא א (באופן שני)

או יאמר על דרך המבואר לעיל בביאור הפסוק בַּעַת הָהוּא יַעֲמֵד מִיִּכָּאֵל, דבתחלה יעמוד מיכאל ללמד זכות על ישראל ולבקש עליהם רחמים, ובראותו תוקף הדין והתגברות המקטריגים ושאין בישראל די זכותים לנצחם, אָז ישתתק מיכאל בכדי שהקב"ה בעצמו ימליץ עליהם זכות למען כבוד שמו יתברך, ואז יסתתמו פי כל המקטריגים, דמי יפתח פיו לקטרג מול כבוד שמו יתברך. ונמצא שעל ידי תוקף התגברות הדינים יצא מזה עוד טובה גדולה לישראל, שהקב"ה בעצמו ילמד זכות עליהם, ויצאו זכאים בדינם. וכל זה דייקא על ידי מדתו של יצחק מדת הגבורה והדינים, שמזה יצמח חסד וישועה ורחמים לישראל.

סח

וזה שאמר הפייטן רוֹזְנִים נוֹסְדוּ יַחַד מֵרֵב אֶנְחָה, רצה לומר שמתחלה על ידי התגברות הדינים תהיה פחד ובחינת מֵרֵב אֶנְחָה, עד שאפילו המלאך מיכאל ישתתק מלהמליץ טוב בעדם. אמנם על ידי זה יומשך כי וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁיֶשׁוּ בְּהֵלֶל וְשִׂמְחָה, דעל ידי שישתתק מיכאל יאמר הקב"ה בעצמו אָנִי מְדַבֵּר בְּצִדְקָה, ויצאו ישראל זכאים ביום הדין הגדול.

סט

ישוב קושיא ג (באופן שני)

ובזה אפשר לפרש גם כן מה שרמזה שרה בעת לידתו צָחַק עֲשֵׂה לִי אֱלֹקִים, לרמוז שעל ידי מדתו תוקפא דדינא יבוא ישועה לישראל, דעל ידי שישתתק מיכאל מחמת תוקף הדין, שוב ימליץ עליהם זכות הקב"ה בעצמו, ועל ידי כן יצאו ישראל זכאים בדין וישועה תהיה להם.

ע

ישוב קושיא ה-ו

וכן מובן היטב ענין שמחה היתירה שדרשו חכז"ל בלידתו של יצחק דוקא, שעל זה נאמר גִּיל יִגְלֵל אָבִי צִדִּיק וגו', גילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד.

עא

ישוב קושיא ב (באופן ראשון)

ועכ"פ מבואר מכל האמור דעל ידי תוקף הדין שהוא מדתו של יצחק יצמח

ובילקוט שמעוני (ישעי' רמז תקד): אם אלו עובדי ע"ז אף אלו עובדי ע"ז וכו', אומר הקב"ה וכו' אני מלמד ומדבר עליהם בצדקה ומושיען, שנאמר (ישעי' סג, א) אָנִי מְדַבֵּר בְּצִדְקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ, ובאיו צדקה וכו', בצדקה שעשיתם עמי שקבלתם את התורה, שאלמלא כן היכן הייתם מלכותי וכו'.

שמחה אמיתית בישועתן של ישראל, וכמו שנתבאר בכמה דרכים.
וממילא אתי שפיר טעם שקבעו חכמינו ז"ל להתחיל בשמחה הגדולה של בית
השואבה בליל ב' דסוכות דוקא.

עב

ישוב קושיא ב (באופן שני)

ויש להמתיק עוד בזה, על פי מה שכתב הקדושת לוי זלה"ה^י לפרש מאמרם
ז"ל^י בפסוק וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וּגו' (אמור כ, מ), וכי ראשון הוא והלא ט"ו
הוא, אלא ראשון לחשבון עונות.

וביאר בזה כי בראש השנה ויום הכיפורים עושין תשובה מפחד ה' ומהדר גאוננו,
ונמצא שהוא רק תשובה מיראה אשר בזה אמרו^י כי הזדונות נעשו לשגגות, אבל בחג
הסוכות כשעוסקין במצות ה' בשמחה וטוב לב, אז זוכין לעשות תשובה מאהבה,
אשר בזה אמרו כי הזדונות נתהפכין לזכיות.

ועל כן בחג הסוכות באים גם עונותינו לחשבון לידע כמה מצות יהיו בחילופן,
ועל כן נקרא ראשון לחשבון עונות, כי עד עתה לא באו העונות לחשבון, כי עדיין היו
שגגות, יעיי"ש.

עג

ועל פי זה יש לומר דלכן תקנו חכמינו ז"ל להתחיל שמחה זו בליל שני דחג,
בזמן אושפיזא דיצחק אבינו, כי על ידי דקדוק הדין מדתו של יצחק נתרבה מספר
העונות, דמצד זה נחשב אפילו גרמא רחוקה לחטא וכמו שנתבאר לעיל, ועל כן
בליל שני שהוא לאחר יום ראשון דסוכות שבו עושין תשובה מאהבה והוא ראשון
לחשבון עונות, יתרבו לנו כל אלו החשבונות לזכיות רבות, ונמצא שתוקף הדין עוד
יגרום לנו תוספת זכיות הרבה, וזהו שמחה גדולה לישראל.

^י בקדושת לוי פרשת האזינו: דאיתא (בתנחומא, מובא להלן) וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן, וכי ראשון הוא וכו', אלא
ראשון לחשבון עונות. שלכאורה אין לו ביאור, כאשר האריכו למענים המפרשים הקדמונים. ○ והנראה, כי
באמת נכון הדבר שבימים האלו מראש השנה עד יום הכפורים כל איש ואיש בודאי עיניו פקוחות על כל דרכיו
לשוב אל ה', איש לפי שכלו ייחולל, ולפי מדריגתו מפחד ה' ומהדר גאוננו בקומו לשפוט הארץ, כי קרוב יום ה'
ומי יכול להצטדק בדין, ומי הגבר אשר לא יירא ואיזהו נפש אשר לא תעונה כי יבא להיות נשפט לפני שופט כל
הארץ על כל מעשיו, הלא ה' ה'רר על דבר ה' יעשה בקרום הר שכלו לתקן את אשר עָוָה והתשובה נקרא תשובה
מיראה. ○ ואחר יום הכפורים (במי חג הסוכות) כשעוסקין במצות סוכה ולולב וד' מינים וצדקה כיד ה' הטובה,
בנדיבה וחובה, לעבוד את עבודת ה' בשמחה וטוב לב, אזי התשובה הזאת תשובה מאהבה. ○ וידוע מאמר
חכמינו ז"ל (יומא פו: מובא להלן) שעל ידי תשובה מיראה הזדונות נהפכו לשגגות, ועל ידי תשובה מאהבה
הזדונות נהפכו לזכיות כאשר איתא שם. והקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו הרצה בתקנות השבים לפניו באמת
ובאהבה וכו', על כן בחג הזה שאנו באים לחסות בצל ש-ד"י על ידי מצות ומעשים טובים מאהבת השי"ת, אז
מונה העונות לידע כמה מצות יהיה חילוף העונות. מה שאין כן עד סוכות שהוא מיראה, אזי לא ימנה כלל,
שעדיין הם שגגות. אמנם בסוכות שאז הוא מאהבת ה' אז השי"ת מונה וסופר העונות כדי שיתהפכו לזכיות
ויהיו מליצים טובים על ישראל. וזהו פירוש ראשון, הוא שנקרא החג הזה ראשון, כי לו משפט להקרא ראשון
על שיש בו מעלות חשבון העונות. ואזי הוא משפיע לנו טובה וברכה, כאשר רצונו יתברך להשפיע תמיד וכו'.

^י בתנחומא אמור (סימן כב): וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן. וכי ראשון הוא, והלא ט"ו יום הוא, וְאָתָּה אמרת ביום
הראשון, אלא ראשון הוא לחשבון עונות. (והנהגה זה גם בטור (או"ח סימן תקפא)).

^י בגמרא יומא (פו:): אמר ריש לקיש, גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר וכו'. איני, והאמר ריש
לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו לזכיות, שנאמר וכו'. לא קשיא, כאן מאהבה, כאן מיראה.

עד

ברכת הקודש

והשם יתברך יעזור :

שנזכה לעשות תשובה מאהבה, ויתהפכו הדינים לרחמים ולרצון.

ונזכה במהרה לישועה האמיתית, וישמחנו כימות עניתנו. בהתרומונות קרן
התורה וישראל, ובהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

